

**UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE**

Barbara Hočevar

GOSPODARSKA OBVEŠČEVALNA DEJAVNOST

Diplomsko delo

Ljubljana, 2007

**UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE**

Barbara Hočevar

Mentor: docent dr. Iztok Prezelj

GOSPODARSKA OBVEŠČEVALNA DEJAVNOST

Diplomsko delo

Ljubljana, 2007

Gospodarska obveščevalna dejavnost

Po koncu hladne vojne so obveščevalne službe preusmerile žarišče delovanja z vojaško-političnega področja na področje gospodarstva. Nacionalna varnost danes namreč bistveno bolj sloni na gospodarski kot na vojaški moči držav, zato je postalo pridobivanje informacij z gospodarskega področja poglavitna prioriteta vseh sodobnih držav. Tako kot varnost in stabilnost države tudi varnost in uspešnost gospodarskih podjetij temelji na njihovi sposobnosti pridobiti informacije ter z njihovo pomočjo pravočasno oblikovati ustrezne strateške odločitve. V globalnem svetu informacijske dobe so tako postale informacije, poleg naravnih virov, delovne sile in kapitala, eden izmed ključnih proizvodnih dejavnikov podjetja. Diplomsko delo ločeno obravnava gospodarsko obveščevalno dejavnost državnih obveščevalnih služb ter gospodarsko obveščevalno dejavnost nedržavnih subjektov. Na kratko bom predstavila metode izvajanja te dejavnosti ter načine preprečevanja, predvsem nezakonitega, izvajanja gospodarske obveščevalne dejavnosti. Ob koncu diplomskega dela bom, s pomočjo analize nekaterih primerov gospodarske obveščevalne dejavnosti, poskušala ugotoviti, kako so se spreminjale značilnosti gospodarske obveščevalne dejavnosti ter kako se bo odvijal njen razvoj v prihodnje.

Ključne besede: obveščevalna dejavnost, vohunstvo, obveščevalne službe

Economic intelligence

After the end of the cold war, intelligence services transferred their focus from military-political field on economic field. Today national security leans substantially more on economic power rather than military might, therefore, gathering information from economic field, has become key priority of any contemporary national state. Just like security and stability of the state, so thus security and successfulness of economic companies rests on their ability to gather information and used them to timely form adequate strategic decisions. In a global world of information age, information, besides natural sources, labour and capital, has become one of the key factors of company successfulness. This diploma paper separately discusses economic intelligence of government intelligence services and economic intelligence of nongovernment subjects. I will shortly introduce the methods of this activity and means of prevention, especially illegal, implementation of economic intelligence. At the end of diploma paper, I will, with analysis of some cases of economic intelligence, try to ascertain, how the characteristics of economic intelligence modified and how its development will proceed in the future.

Key words: intelligence, espionage, intelligence services

KAZALO

SEZNAM SLIK IN TABEL	6
SEZNAM KRATIC	6
1. UVOD	8
2. METODOLOŠKI OKVIR	10
2.1 PREDMET IN CILJI PROUČEVANJA.....	10
2.2 HIPOTEZE.....	11
2.3 RAZISKOVALNI PRISTOP IN METODE	11
3. TEMELJNI POJMI	12
3.1 OBVEŠČEVALNA DEJAVNOST.....	12
3.2 OBVEŠČEVALNE SLUŽBE.....	14
3.3 GOSPODARSKA OBVEŠČEVALNA DEJAVNOST	15
3.4 GOSPODARSKO IN INDUSTRIJSKO VOHUNSTVO	17
3.5 POSLOVNA IN KONKURENČNA OBVEŠČEVALNA DEJAVNOST	18
3.6 POSLOVNA SKRIVNOST	21
4. OBVEŠČEVALNA DEJAVNOST NA GOSPODARSKEM PODROČJU	23
4.1 KLASIFIKACIJA GOSPODARSKE OBVEŠČEVALNE DEJAVNOSTI	25
4.2 GOSPODARSKA OBVEŠČEVALNA DEJAVNOST DRŽAVNIH OBVEŠČEVALNIH SLUŽB.....	30
4.2.1 GOSPODARSKA OBVEŠČEVALNA DEJAVNOST V PODPORO OBLIKOVALCEM DRŽAVNE POLITIKE	33
4.2.2 GOSPODARSKA OBVEŠČEVALNA DEJAVNOST V PODPORO KOMERCIALNIM AKTERJEM.....	36
4.3 GOSPODARSKA OBVEŠČEVALNA DEJAVNOST NEDRŽAVNIH SUBJEKTOV	39
4.3.1 ZASEBNE ORGANIZACIJE S PODROČJA POSLOVNE OBVEŠČEVALNE DEJAVNOSTI.....	42
4.3.2 NAJBOLJ OGROŽENE OZIROMA OBVEŠČEVALNO ZANIMIVE GOSPODARSKE DEJAVNOSTI.....	46
4.3.2.1 Informacijska tehnologija.....	49
4.3.2.2 Farmaceutvska industrija.....	50

4.3.2.3 Elektronska industrija.....	51
4.3.2.4 Industrija senzorjev in nadzornih sistemov	51
4.3.3 NAČINI IZVAJANJA GOSPODARSKE OBVEŠČEVALNE DEJAVNOSTI	52
4.3.4 ZAŠČITA NA NIVOJU PODJETIJ	56
5. ANALIZA PRIMEROV GOSPODARSKE OBVEŠČEVALNE DEJAVNOSTI.....	59
5.1 SKRIVNOST SVILE	59
5.2 SKRIVNOST PORCELANA	60
5.3 PRIDOBIVANJE KAVČUKA	61
5.4 SISTEM ECHELON	62
5.5 PROCTER & GAMBLE IN UNILEVER.....	64
5.6 NDS IN CANAL PLUS TECHNOLOGIES.....	66
5.7 ERICSSON IN DIPLOMATSKI INCIDENT	68
5.8 BOEING COMPANY IN LOCKHEED MARTIN CORPORATION	70
5.9 PRIMERJALNA ANALIZA OPISANIH PRIMEROV	73
6. ZAKLJUČNE UGOTOVITVE IN VERIFIKACIJA HIPOTEZ.....	75
7. LITERATURA	Error! Bookmark not defined.78

SEZNAM SLIK IN TABEL

Slika 3.1: Proces gospodarske obveščevalne dejavnosti.....	16
Slika 3.2: Armstrongov model poslovne obveščevalne dejavnosti.....	19
Slika 4.3: Najpogostejši cilji gospodarske obveščevalne dejavnosti na področju vojaške tehnologije.....	48
Slika 4.4: Načini izvajanja gospodarske obveščevalne dejavnosti v ZDA v fiskalnem letu 2004.....	53
Tabela 4.1: Tipologija gospodarske obveščevalne dejavnosti po Martreju.....	26

SEZNAM KRATIC

CIA	<i>Central Intelligence Agency</i> (Osrednja obveščevalna agencija)
CIS	<i>Competitive Intelligence Services</i> (Služba za konkurenčno obveščevalno dejavnost)
DSS	<i>Defence Security Services</i> (Obrambno-varnostna služba)
EIU	<i>Economist Intelligence Unit</i> (Oddelek za obveščevalno dejavnost Economist)
FBI	<i>Federal Bureau of Investigation</i> (Zvezni preiskovalni urad)
HUMINT	<i>Human Intelligence</i> (agenturna obveščevalna dejavnost)
IMINT	<i>Imagery Intelligence</i> (slikovna obveščevalna dejavnost)
MASINT	<i>Measurement Intelligence</i> (zbiranje podatkov s seizmološkimi, radiološkimi, kemičnimi in drugimi meritvami)

NATO	<i>North Atlantic Treaty Organisation</i> (Organizacija Severnoatlantske pogodbe)
NSA	<i>National Security Agency</i> (Nacionalna varnostna agencija)
OSINT	<i>Open source intelligence</i> (zbiranje javno dostopnih podatkov)
SIGINT	<i>Signals Intelligence</i> (signalna obveščevalna dejavnost)
SIVAM	<i>Sistema de Vigilancia de Amazonia</i> (Sistem za straženje Amazonije)
STOA	<i>Scientific and technological options assessment</i> (ugotavljanje znanstvenih in tehnoloških zmožnosti)
ZDA	Združene države Amerike

1. UVOD

Uspešno gospodarstvo je gibalno uspešnega razvoja družbe. Je tisti temelj, na katerem je osnovana država in hkrati porok za njeno stabilnost in kakovostno življenje državljanov. Brez uspešnega gospodarstva ni niti socialne blaginje niti uspešne države. Najbrž ne bo odveč niti teza, da je neka država lahko splošno razvita le toliko, kolikor je razvito njeno gospodarstvo. S pojemanjem tradicionalnih vojaških groženj ter, z novimi varnostnimi grožnjami, povezanimi z globalizacijo je tako postalo zagotavljanje gospodarske varnosti in razvoja eden izmed poglobitnih izzivov tako mednarodnega okolja kot tudi posameznih držav.

Z globalizacijo prihaja v ospredje pomen znanja in informacij ter novih tehnologij, ki spreminjajo koncept časa in prostora. Znanje in inovativnost postajata glavno gibalno in temeljno izhodišče za hitrejšo gospodarsko rast posameznih držav. Mednarodni uspeh države je v veliki meri odvisen od njenih inovacijskih sposobnosti, učinkovitosti investicij v raziskave in razvoj ter človeški kapital in znanje. Spremembe v svetovnem gospodarstvu, ki so jih povzročile tehnološke inovacije, mobilnost kapitala ter razvoj komunikacijskih sredstev so spremenile odnose med podjetji in državami. Konkurenčnost in uspešnost države sta postali odvisni od konkurenčnosti in uspešnosti njenih podjetij. In čeprav se zdi, da globalizacija zmanjšuje pomen države, pa ena izmed njenih temeljnih nalog ostaja zagotavljanje podlage za doseganje globalnih konkurenčnih prednosti podjetij.

Nič presenetljivega torej ni, da je postalo pridobivanje informacij z gospodarskega področja ena izmed ključnih prioritiet vseh razvitih sodobnih držav. Državne obveščevalne službe so svoje delovanje preusmerile na področje kapitalskih tokov, menjalnih tečajev, tržnih pogajanj ter zadnjih znanstvenih in tehnoloških napredkov. Praktično vse obveščevalne tehnike, ki so se kdaj uporabljale v vojni, se danes uporabljajo tudi v gospodarskem sektorju.

Vendar pa državne obveščevalne službe niso edini akterji delovanja na tem področju. Številne korporacije najemajo obveščevalne agencije ali ustanavljajo obveščevalne oddelke, ki so ponekod osupljivih razsežnosti. Za uspešno delovanje se morajo podjetja bolj kot kadarkoli prej zavedati prednosti in slabosti svojega poslovnega okolja ter skladno s tem razvijati ustrezne konkurenčne strategije.

Sposobnost držav okrepiti in zaščititi svojo gospodarsko moč je danes torej ravno tako pomembna kot sposobnost zagotavljati nacionalno varnost, naraščajoča medsebojna gospodarska odvisnost in mednarodna konkurenca pa sta vzrok številnih napetosti in konfliktov med državami. V takšnem negotovem okolju so države pod pritiskom uporabiti kakršnakoli sredstva, da izboljšajo svojo produktivnost in zagotovijo svojo gospodarsko varnost. Številna podjetja se tako pri zagotavljanju gospodarskih prednosti poslužujejo najrazličnejših metod delovanja, nenehen razvoj tehnologije pa je prispeval k temu, da je postalo gospodarsko vohunstvo stalni spremljevalec vodilnih gospodarskih podjetij.

V diplomskem delu bom nekoliko podrobneje predstavila koncept gospodarske obveščevalne dejavnosti, njen pomen in značilnosti. Preden se bom lotila problematike bom opredelila nekaj temeljnih pojmov, ki so, po mojem mnenju, ključnega pomena za razumevanje tematike. Referenčna literatura poleg pojma gospodarska obveščevalna dejavnost namreč ponudi vrsto sintagem, kamor sodijo sicer sorodni koncepti, ki pa prinašajo določene vsebinske razlike. Mednje sodijo pojmi poslovna obveščevalna dejavnost, konkurenčna obveščevalna dejavnost, gospodarsko vohunstvo ter industrijsko vohunstvo. Na samem začetku bom predstavila tudi nekaj osnovnih opredelitev gospodarske obveščevalne dejavnosti. Ker se značilnosti in pomen njenega izvajanja razlikujejo glede na subjekte, ki jo izvajajo, bom v ločenih poglavjih predstavila izvajanje gospodarske obveščevalne dejavnosti s strani državnih obveščevalnih služb ter njeno izvajanje s strani nedržavnih organizacij. Ob koncu diplomskega dela bom nekatere najbolj odmevne primere gospodarske obveščevalne dejavnosti tudi predstavila in analizirala.

2. METODOLOŠKI OKVIR

2.1 PREDMET IN CILJI PROUČEVANJA

Namen proučevanja v diplomskem delu je ponazoriti problematiko in pomen obveščevalne dejavnosti na gospodarskem področju. Predmet proučevanja bo torej gospodarska obveščevalna dejavnost v širšem smislu in bo zajemal tako gospodarsko obveščevalno dejavnost državnih obveščevalnih služb kot tudi gospodarsko obveščevalno dejavnost nedržavnih subjektov. Osrednji del diplomskega dela je namenjen ponazoritvi vloge državnih obveščevalnih služb na gospodarskem področju tako v podporo oblikovalcem državne politike kot tudi v podporo komercialnim akterjem. Sledila bo predstavitev razvoja ter pomena gospodarske obveščevalne dejavnosti na komercialnem področju. Čeprav je obveščevalna dejavnost na gospodarskem področju nekdanj veljala za monopol izvršne oblasti držav, pa se je v globalnem svetu informacijske dobe razširila tudi v podjetniško sfero. K temu je prispeval zlasti sodoben razvoj računalniške in komunikacijske tehnologije, ki je spodbudil hiter razvoj gospodarske obveščevalne dejavnosti ter njene sestavine, ki prestopa meje zakonsko dopustnega, to je gospodarskega vohunstva. Področje te dejavnosti je dobilo nove značilnosti in razsežnosti, negativne gospodarske posledice izvajanja te dejavnosti pa za gospodarske subjekte ter celo državna gospodarstva postajajo čedalje hujše. Zadnji del diplomskega dela je namenjen predstavitvi nekaterih najboljše dokumentiranih primerov gospodarske obveščevalne dejavnosti v zgodovini ter v nedavnih letih.

V diplomski nalogi sem si zastavila naslednje cilje:

- opredeliti koncept gospodarske obveščevalne dejavnosti,
- prikazati trende gospodarske obveščevalne dejavnosti,
- prikazati načine izvajanja gospodarske obveščevalne dejavnosti ter
- analizirati primere gospodarske obveščevalne dejavnosti.

2.2 HIPOTEZE

V diplomskem delu bom preverila naslednje hipoteze:

1. *Obveščevalne službe in obveščevalna dejavnost so postale nujen element zagotavljanja gospodarske varnosti države.*
2. *Z vidika obveščevalne dejavnosti so najbolj zanimive najbolj dobičkonosne gospodarske panoge in tehnologije, kot so informacijska tehnologija, farmacevtska in medicinska industrija, elektronska tehnologija, vojaška industrija idr.*
3. *Z razvojem tehnologije so se metode in načini izvajanja gospodarske obveščevalne dejavnosti bistveno spremenili.*

2.3 RAZISKOVALNI PRISTOP IN METODE

Teoretično proučevanje in preverjanje zastavljenih hipotez temelji na zbiranju informacij prek spletnih brskalnikov in knjižnih virov. Osnovna metoda pri proučevanju je torej analiza vsebine pisnih virov, ki sem jo uporabila v vseh vsebinskih poglavjih diplomskega dela.

S pomočjo **analize in interpretacije sekundarnih virov** sem preučila teoretična in strokovna dela, ki se nanašajo na predmet proučevanja. Deloma sem uporabila tudi **analizo in interpretacijo primarnih virov**, ki mi je služila predvsem pri dodatnem pojasnjevanju nekaterih pojmov. Analiza pisnih virov temelji predvsem na novejših knjižnih virih, člankih, raziskovalnih delih ter virih, dosegljivih na internetu. Pri virih, ki sem jih našla na svetovnem spletu, sem naletela na problem verodostojnosti. V večji meri sem tako uporabila najbolj zanesljive vire, kot so spletne strani obveščevalnih služb ali strani uglednih strokovnih revij in institucij. Ostale, poljubno izbrane informacije, pa sem preverila še z drugimi viri.

Deskriptivno metodo sem uporabila predvsem pri opisovanju načinov izvajanja gospodarske obveščevalne dejavnosti in zaščiti pred tovrstnim izvajanjem.

Pri analizi nekaterih primerov gospodarske obveščevalne dejavnosti sem uporabila **študijo primerov**. Na njihovi podlagi sem primerjala posamezne značilnosti primerov, kjer sem uporabila primerjalno metodo.

3. TEMELJNI POJMI

Da bi lažje razumeli naravo in bistvo gospodarske obveščevalne dejavnosti, je potrebno razumeti nekatere temeljne pojme. Sprva bom definirala obveščevalno dejavnost ter gospodarsko obveščevalno dejavnost na splošno, v nadaljevanju pa še nekatere izraze brez katerih razumevanje problematike ne bi bilo celovito. Mednje sodijo obveščevalne službe, gospodarsko in industrijsko vohunstvo, poslovna in konkurenčna obveščevalna dejavnost ter poslovna skrivnost.

3.1 OBVEŠČEVALNA DEJAVNOST

Obveščevalna dejavnost je zelo širok pojem, ki ga je Richelson (Richelson v Purg 1995: 30) opredelil kot: »rezultat zbiranja,¹ analiz,² združevanja in interpretacije vseh razpoložljivih podatkov, ki zadevajo enega ali več vidikov tuje države oziroma operativnega področja, ki je neposredno ali potencialno pomembno za načrtovanje«. Podobno definicijo navaja tudi Björn Müller Wille (2004: 7-8), ki glede na funkcijo razlikuje med naslednjimi vrstami obveščevalne dejavnosti:

- vojaška obveščevalna dejavnost, ki zbira in preučuje informacije o aktualnih in potencialnih dejavnostih tujih oboroženih sil znotraj in zunaj nacionalnega ozemlja;
- varnostna obveščevalna dejavnost, ki zbira in preučuje grožnje ustavni ureditvi;
- kriminalistična obveščevalna dejavnost, ki izvaja aktivnosti boja proti organiziranemu kriminalu ter
- zunanja obveščevalna dejavnost, ki se osredotoča na delovanje v tujini; njen namen je izvajanje podpore zunanjepolitičnemu odločanju ter ocenjevanje situacije varnosti, obrambe, zunanjih in varnostnih politik.

¹ »Zbiranje pomeni namensko zbiranje podatkov, ki jih lahko koristijo analitik, operativni delavec ali naročnik. Poteka lahko v več oblikah, ki se med seboj prekrivajo (javno in tajno pridobivanje podatkov), opravljajo pa ga ljudje ali tehnična sredstva« (Purg 1995: 30).

² »Analiza zajema integracijo zbranih podatkov ali neobdelanih informacij iz vseh virov za izdelavo končne – obveščevalne informacije« (Purg 1995: 30).

Purg (1995) deli obveščevalno dejavnost na širši in ožji pojem. V ožjem smislu zajema obveščevalna dejavnost le tajno zbiranje in analizo podatkov ter njihovo transformacijo v obveščevalno informacijo, v širšem pomenu pa k obveščevalni dejavnosti sodijo tudi protiobveščevalne in tajne akcije.

Drugačno definicijo ponuja Šaponja (1999), ki obveščevalno dejavnost označuje kot organiziran proces znotraj za to specializiranih organizacij, ki so bodisi samostojne bodisi del večjih organizacij. Obveščevalna dejavnost kot proces zajema zbiranje, analitično obdelavo surovih podatkov in izdelavo celovitega obveščevalnega izdelka, ki ga uporabniki potrebujejo pri sprejemanju odločitev na državniškem, političnem, gospodarskem in varnostnem področju. Tudi Šaponja loči obveščevalno dejavnost v širšem in v ožjem smislu. V širšem smislu govori takrat, kadar obveščevalne organizacije za potrebe odločanja na organiziran in institucionalen način zbirajo, analizirajo in posredujejo končne izdelke ter delujejo samo pod pogoji in na načine, ki so dovoljeni vsem državljanom. Kadar pa obravnava obveščevalno dejavnost, ki jo izvajajo državne institucije, ki imajo zakonska pooblastila, da zbirajo tudi tajne podatke na posebne načine, govori o obveščevalni dejavnosti v ožjem smislu. Tudi Šaponja (1999: 19-23) razlikuje med različnimi vrstami obveščevalne dejavnosti, ki pa jih razvrsti glede na namen uporabe obveščevalne dejavnosti, njene naloge in cilje. V skladu s tem loči med obveščevalno,³ protiobveščevalno,⁴ varnostno⁵ ter vojaško zvrstjo⁶ obveščevalne dejavnosti.

Pri opredeljevanju obveščevalne dejavnosti se pogosto srečujemo tudi s pojmom obveščevalni cikel, ki ga lahko opredelimo kot zaključeno celoto medsebojno povezanih stopenj oziroma procesov, ki predstavljajo osnovno delovanje obveščevalne organizacije. Število stopenj oziroma procesov v obveščevalnem ciklu je različno, najpogosteje pa je obveščevalni cikel razdeljen na pet delov, kamor sodijo načrtovanje in usmerjanje, zbiranje, obdelava, analiziranje in posredovanje informacij (Purg 2002: 14).

³ Obveščevalna zvrst se nanaša na raziskovanje zunanjega okolja države; je informativne narave, izvajajo jo obveščevalne službe.

⁴ Protiobveščevalna zvrst je namenjena spremljanju in onemogočanju izvajanja obveščevalne dejavnosti služb tujih držav; je represivne narave ter ima preventivno varnostno funkcijo.

⁵ Varnostna zvrst je namenjena odkrivanju, preiskovanju in preprečevanju klasičnih notranje-varnostnih groženj; je represivna, izvajajo jo varnostne službe, ki imajo preiskovalna pooblastila.

⁶ Vojaška zvrst je taktična obveščevalna dejavnost, namenjena odločanju pri vodenju in poveljevanju v oboroženih silah.

3.2 OBVEŠČEVALNE SLUŽBE

Pojem obveščevalne službe ni jasno in enotno opredeljen. Purg (2002: 16-17) opredeli obveščevalno službo kot posebno državno organizacijo, katere prioritetni cilj so zbiranje, analiziranje in ocenjevanje obveščevalnih podatkov in spoznanj o drugih državah, njihovem vojaškem in gospodarskem potencialu, političnem stanju in namerah ter znanstvenih dognanjih. Njihova naloga je, da nosilec oblasti daje dolgoročne ocene in predvidevanja ter nudi odgovore na vprašanja, ki so pomembna za strateško in praktično vodenje politike. Poleg zbiranja podatkov ščiti lastne interese, nasprotnikove zaupne podatke in dokumente ter opravlja še druge naloge, ki so pomembne za doseg določenih ciljev, pri čemer uporablja specifične metode in sredstva.

Šaponja (1999: 32-42) razume obveščevalno službo kot posebno organizacijsko obliko, v kateri se izvaja obveščevalna dejavnost v tujini oziroma v zvezi s tujino. Obveščevalne službe torej izvajajo obveščevalno, protiobveščevalno in varnostno zvrst ter delujejo na vseh področjih. Obveščevalne službe razdeli na naslednje zvrsti:

- strateške in taktične (specializiranost za določena področja ali za določen način zbiranja podatkov),
- aktivne in pasivne (slednje v okviru svojih delovnih nalog izvajajo tudi tajne akcije in operacije).

Z vidika nadaljnjega preučevanja vloge obveščevalnih služb na področju gospodarstva, se mi zdi najbolj primerna definicija Grizolda, ki državne obveščevalne službe opredeli kot posebno organizacijo, ki za državno oblast zbira, analizira in ocenjuje podatke in spoznanja o drugih državah, posameznikih in skupinah, ki lahko ogrožajo nacionalno varnost. Obveščevalne službe v demokratičnih državah so servis za državno politiko, ki pri odločanju o strateških vprašanjih potrebuje pravočasne in celovite informacije o dogajanjih v lastni in tujih državah ter strokovne ocene njihovega pomena (Grizold, 1996: 111).

3.3 GOSPODARSKA OBVEŠČEVALNA DEJAVNOST

Gospodarska obveščevalna dejavnost (*economic intelligence*) označuje pridobivanje poslovno pomembnih gospodarskih informacij, vključno s tehnološkimi podatki, finančnimi, komercialnimi lastninskimi⁷ in vladnimi informacijami,⁸ katerih pridobitev s strani tujih interesentov, neposredno ali posredno, pripomore k relativnemu povečanju produktivnosti ali izboljšanju konkurenčnega stanja gospodarstva države, iz katere izhaja organizacija ali podjetje, ki tovrstne informacije pridobiva (Porteous v Potter 1998: 23).

Omenjena definicija je zelo splošna, saj zajema vse ravni gospodarske obveščevalne dejavnosti in ne ločuje glede na vrsto informacij in izvajalca.⁹

Pri ameriški obveščevalni agenciji CIA so gospodarsko obveščevalno dejavnost označili kot: obveščevalno dejavnost, usmerjeno na področje tujih gospodarskih dejavnosti, sredstev in politik, ki zajemajo proizvodnjo, porazdelitev in potrošnjo dobrin in storitev, delo, finance, davčno politiko, trgovino in druge vidike mednarodnega gospodarskega sistema (Hancock 1995).

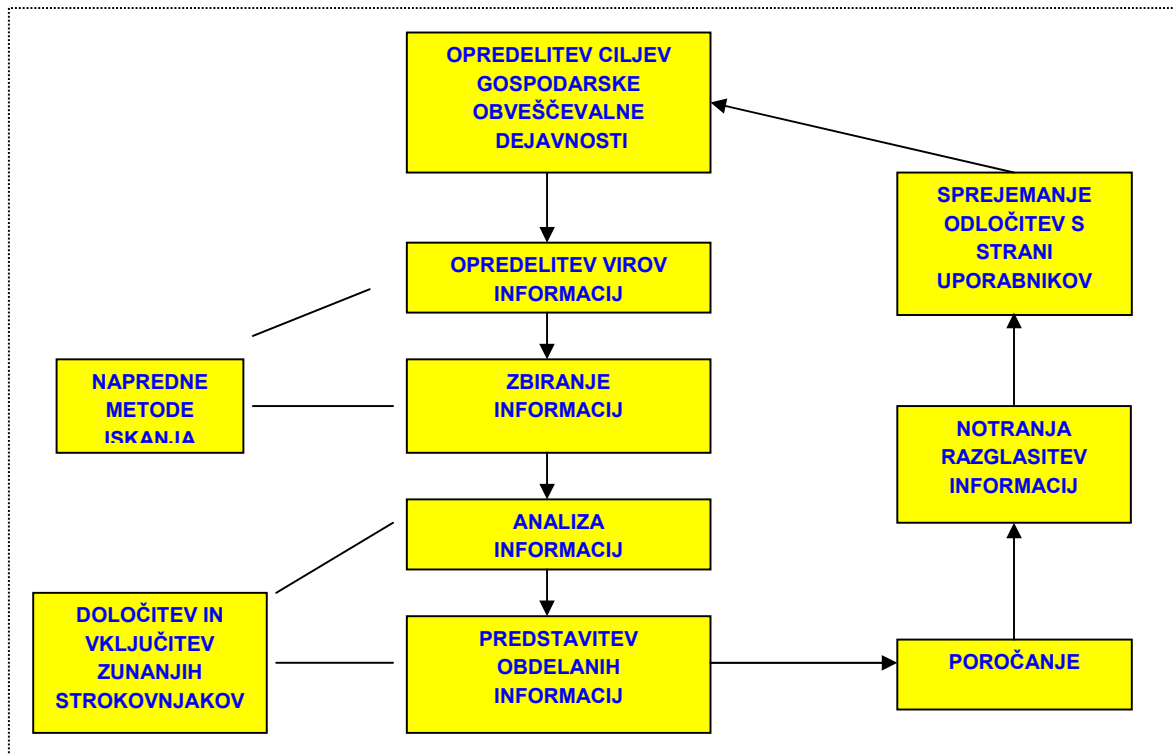
V poročilu raziskovalnega projekta CETISME (Cooperation to promote economic and technical intelligence in small and medium-sized enterprises), ki je bil izveden v okviru Inovacijskega programa pri Evropski uniji, gospodarska obveščevalna dejavnost zajema zbir konceptov, metod in orodij, ki združujejo vse koordinacijske aktivnosti raziskave, pridobivanja, obdelave, shranjevanja in razširjanja informacij, pomembnih za podjetja ali organizacije pri oblikovanju strategije. Ti procesi so nepretrgani, zaporedni in vzajemni ter tvorijo obveščevalni cikel gospodarske obveščevalne dejavnosti (Economic intelligence – a guide for beginners and practitioners, 2002).

⁷ Poslovni načrti in ponudbe za večje komercialne projekte, tržne raziskave.

⁸ Informacije o tržnih pogajanjih, gospodarski načrti in strategije.

⁹ V literaturi so se pojavila tudi druga poimenovanja za aktivnosti zbiranja, analize in uporabe gospodarskih informacij, ki jih lahko ločimo glede na področje, s katerim se ukvarjajo, ter subjekte, ki te aktivnosti izvajajo (npr. poslovna obveščevalna dejavnost, konkurenčna obveščevalna dejavnost).

Slika 3.1: Proces gospodarske obveščevalne dejavnosti

Vir: Economic intelligence – a guide for beginners and practitioners (2002)

Motivi za izvajanje gospodarske obveščevalne dejavnosti so pri subjektih različni. Med najpogostejše motive sodijo podpora pri oblikovanju strateških ciljev delovanja, pri razvoju novih trgov in tržnih deležev ter spremljanje konkurence. Cilj izvajanja te dejavnosti je predvidevanje potencialnih tveganj in sprememb v zunanjem okolju subjekta. Opredelitvi virov informacij ter njihovemu zbiranju sledita analiza in nato predstavitev zbranih informacij. Za učinkovito uporabo informacij naj bi bila potrebna kar tretjina vsega časa, porabljenega za izvajanje procesa gospodarske obveščevalne dejavnosti, namenjena analizi informacij, kar pa se v praksi redko dogaja. V zadnjo fazo procesa sodi poročanje in razglasitev pridobljenih informacij (Economic intelligence – a guide for beginners and practitioners 2002).

Pridobivanje gospodarskih informacij lahko postane varnostni problem, kadar takšno delovanje s strani tujih interesentov povzroči gospodarsko škodo državi, iz katere so informacije odtujene, katera se lahko izrazi v ogrožitvi delovnih mest, raziskav in razvoja, investicij, relativni produktivnosti, konkurenčnosti ali gospodarski rasti (Hancock 1995).¹⁰

Informacije, pridobljene s pomočjo gospodarske obveščevalne dejavnosti, v večini primerov izhajajo iz javnih virov; njihovo pridobivanje v tem primeru ne vključuje skrivnih, prisilnih ali zavajajočih metod. V nekaterih primerih pa se gospodarske informacije pridobivajo s pomočjo tajnih ali celo ilegalnih metod. V tem primeru govorimo o gospodarskem ali industrijskem vohunstvu.

3.4 GOSPODARSKO IN INDUSTRIJSKO VOHUNSTVO

Pri gospodarski obveščevalni dejavnosti se srečujemo z uporabo tako prepovedanih kot tudi povsem zakonitih in sprejemljivih metod zbiranja informacij. Gospodarsko vohunstvo je v primerjavi z gospodarsko obveščevalno dejavnostjo ožji pojem, saj se nanaša izključno na uporabo nezakonitih, prikritih metod zbiranja informacij.

Hancock (1995) je gospodarsko vohunstvo opredelil kot »tajni ali nezakonit poskus tujih interesentov vplivati na njihove gospodarske interese s pomočjo pridobivanja gospodarskih informacij, ki se lahko uporabijo kot sabotaža ali na kakršenkoli drug način vplivajo na gospodarsko varnost druge države«.

Bolj poenostavljeno je definicijo gospodarskega vohunstva oblikoval Kop (1994: 33), ki ga je opredelil kot »uporabo prikritih metod pri zbiranju informacij o poslovnih skrivnostih«. Nadalje loči med notranjim in zunanjim gospodarskim vohunstvom ter dvema skupinama prikritih metod delovanja.

¹⁰ Garth Hancock je sodelavec Centra za tržno in komercialno diplomacijo pri Montereyem Inštitutu za mednarodne študije.

Notranje gospodarsko vohunstvo se izvaja tedaj, kadar prikrite metode uporabi sodelavec v podjetju, zunanje vohunstvo pa v primeru, kadar prikrite metode uporabi oseba, ki ni član kolektiva. Pri izvajanju gospodarskega vohunstva loči med dvema skupinama metod – zlorabo zaupanja in zlorabo tehniških sredstev.

Samuel D. Porteous (1994) opredeli gospodarsko vohunstvo kot: »uporabo nezakonitih, prikritih, prisilnih ali varljivih metod s strani tujih vlad ali njihovih zastopnikov, da bi pridobili gospodarske informacije«. V njegovem primeru je izvajanje prikritih, nedovoljenih metod omejeno le na vlade oziroma njihove zastopnike. Tovrstno delovanje zasebnega sektorja pa sega na področje, ki ga Porteous označi kot **industrijsko vohunstvo**. V skladu s tem definira industrijsko vohunstvo kot: »uporabo nezakonitih, prikritih, prisilnih ali varljivih metod s strani združb zasebnega sektorja ali njihovih zastopnikov, da bi pridobili gospodarske informacije«.

Posledice zlorab ter izdaj poslovnih skrivnosti in gospodarskega vohunstva so materialna škoda (npr. odtujitev modela), zmanjšanje prihodkov zaradi konkurenčnega proizvoda na domačem trgu, izguba zaradi zmanjšane možnosti za izvoz izdelka, zmanjšanje prihodkov zaradi izgube ugleda in posledično naročil (npr. naročil za razvoj).

3.5 POSLOVNA IN KONKURENČNA OBVEŠČEVALNA DEJAVNOST

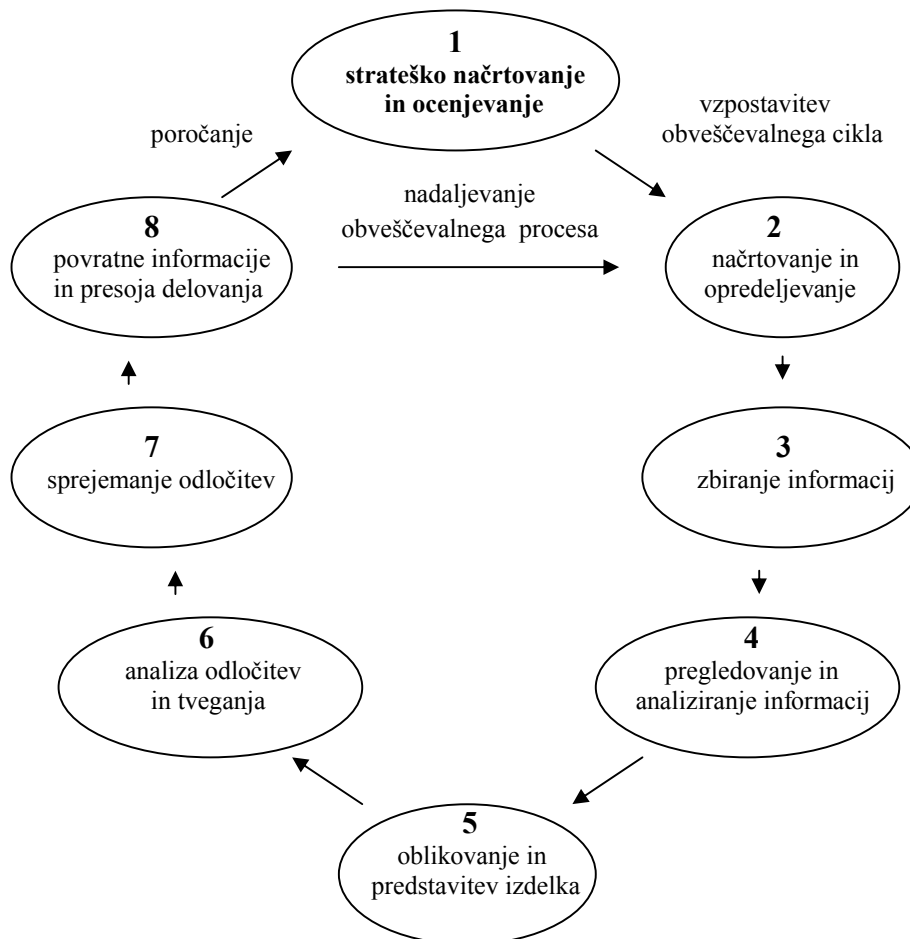
Poslovna obveščevalna dejavnost (*business intelligence*) je disciplina zbiranja, organiziranja in uporabe podatkov na etičen in zakonit način v uporabi predvsem s strani menedžmenta za sprejemanje pravih odločitev (Dvoršek 2003). Poslovna obveščevalna dejavnost omogoča pridobivanje poglobljenih informacij o potrošnikih in strankah, konkurentih in gospodarskem okolju, ki so za uspešno poslovanje podjetij izjemnega pomena.

Cid ¹¹(2003) je poslovno obveščevalno dejavnost opredelil kot »zakonito pridobivanje informacij za zagotovitev konkurenčne prednosti.«

¹¹ David Cid je bil v času izdelave diplomskega dela predsednik podjetja Salus International, pred to zaposlitvijo pa je deloval kot strokovnjak za terorizem in protiobveščevalno dejavnost pri FBI.

Po mnenju Armstronga (2002: 19) združuje poslovna obveščevalna dejavnost osem faz:

Slika 3.2: Armstrongov model poslovne obveščevalne dejavnosti

Vir: Armstrong, Colin (2002). Business intelligence gathering.

Na prvi stopnji se nahajajo strateško načrtovanje in ocenjevanje - proces, ki identificira potrebne informacije. V drugi fazi zasledimo načrtovanje in opredeljevanje - aktivnosti, kamor sodi opredeljevanje področja, ki ga je potrebno raziskati, natančna določitev iskanih informacij ter podrobna opredelitev aktivnosti za pridobitev informacij. Zbiranje informacij sodi v tretjo fazo Armstrongovega modela. Informacije, zbrane v tej fazi, lahko prihajajo iz različnih javno dostopnih virov ter so lahko popolne ali delne ter posredne ali neposredne. V četrto fazo sodi pregledovanje in analiziranje pridobljenih informacij. Potrebne informacije so dokončno oblikovane in predstavljene oblikovalcem odločitev v peti fazi.

S pomočjo predstavljenih informacij oblikovalci odločitev ocenijo možna tveganja ter posledice odločitev v šesti fazi ter nato v sedmi fazi sprejmejo ustrezne odločitve. V zadnji fazi poteka presojanje o procesu zbiranja informacij, kakovosti informacij ter ustreznosti sprejetih odločitev.

Armstrongov model poslovne obveščevalne dejavnosti tako ponuja celovit in izčrpen pogled na poslovno obveščevalno dejavnost ter povezuje ta proces s strateškim načrtovanjem v organizaciji.

Specializirano vejo poslovne obveščevalne dejavnosti bi lahko označili kot konkurenčno obveščevalno dejavnost (*competitive intelligence*), ki se za razliko od poslovne obveščevalne dejavnosti osredotoča izključno na zunanje konkurenčno okolje.

Po mnenju Farrella (2002) je konkurenčna obveščevalna dejavnost postopek za odkrivanje, razvijanje in pridobivanje pravočasnih, pomembnih informacij, ki jih potrebujejo oblikovalci odločitev, da ustvarijo svojo organizacijo bolj konkurenčno.

Fuld¹² (1995) označi konkurenčno obveščevalno dejavnost kot tehniko uporabe industrijskega raziskovalnega strokovnega znanja za analizo informacij o konkurenci, dostopnih iz javnih virov ter oblikovanje zaključkov na podlagi teh sklepov. Tipične aktivnosti konkurenčne obveščevalne dejavnosti tako zajemajo zbiranje, organizacijo, analiziranje in uporabo poslovnih informacij o konkurentih za oblikovanje ustreznih odločitev.

Večina podjetij se danes zaveda pomena poznavanja delovanja konkurenčnih podjetij. Informacije, pridobljene s pomočjo konkurenčne obveščevalne dejavnosti, omogočajo podjetjem, da okrepijo lastne prednosti in odpravijo pomanjkljivosti. Informacije, pridobljene s pomočjo te dejavnosti, praviloma izhajajo iz javno dostopnih virov, ob spoštovanju lokalnih pravnih smernic in poslovnih etičnih norm.

¹² Leonard Fuld je ustanovitelj svetovalnega podjetja Fuld & Company, enega izmed začetnikov delovanja na področju komercialne obveščevalne dejavnosti.

3.6 POSLOVNA SKRIVNOST

S pojavom zasebne lastnine proizvodjalnih sredstev in s svobodnim delovanjem trga se je pojavila tudi potreba po varovanju določenih podatkov, pomembnih za doseganje konkurenčne prednosti podjetja – poslovnih skrivnosti. Le-te lahko obsegajo vse od različnih finančnih, poslovnih, znanstvenih, tehničnih, gospodarskih ali inženirskih informacij do vzorcev, zbirk, načrtov, modelov in proizvodnih postopkov.

Poslovna skrivnost je torej vsak podatek o gospodarski dejavnosti ali gospodarskem položaju podjetja, ki je in ki sme biti znan le določenemu krogu oseb (Pravo 2003:257). Podatek, ki je poslovna skrivnost, ima dve značilnosti: je zaupen in kot tak znan le določenemu krogu oseb, ki podatka ne smejo prenašati tretjim osebam ali ga same uporabiti.

Kop (1991: 15-18), ki loči med zakonsko in notranjo opredelitvijo poslovne skrivnosti, poslovne skrivnosti podjetja označi kot »vse nematerializirane in materializirane stvaritve, ki jih ima in za katere tistim, ki jih za opravljanje svojega dela v tem podjetju ne potrebujejo, ni potrebno vedeti. Pojem stvaritve vsebuje tudi podatke.«

Poslovna skrivnost mora izpolnjevati naslednje pogoje:

- Zadeva mora biti dejstvo, torej ne domneva ali sklepanje.
- Dano mora biti razmerje do proizvodnih ali poslovnih dogodkov; ne sme se nanašati na zasebno domeno zaposlenih.
- Zadeva mora biti relativno ali absolutno neznan.
- Podjetje mora imeti upravičen interes, da se podatek ali listina ohrani v tajnosti, npr. zaradi gospodarske koristi.
- Volja podjetja, da naj bo zadeva tajna, mora biti jasno izražena.

Zakonsko opredelitev poslovne skrivnosti v Sloveniji ponuja Zakon o gospodarskih družbah (Ur. list RS, št. 15/2005), ki poslovno skrivnost opredeljuje na subjektiven in objektivni način. Za poslovno skrivnost se štejejo podatki, za katere tako določi družba s pisnim sklepom, ne glede na to pa tudi podatki, za katere je očitno, da bi nastala občutna škoda, če bi zanje izvedela nepooblaščen oseba.

Pri subjektivni določitvi je torej odvisno od družbe, kateri podatki bodo opredeljeni kot poslovna skrivnost, pri objektivnem načinu pa je potreba po varstvu očitna in izhaja že iz same narave podatkov. V nobenem primeru se za poslovno skrivnost ne morejo določiti podatki, ki so po zakonu javni, ali podatki o kršitvi zakona ali dobrih običajev (Žvan 2003: 11).

Poslovne skrivnosti lahko ločimo glede na poslovne in tovarniške, pri čemer naj bi prve zajemale podatke o finančnem, tržnem in kadrovskem položaju podjetja, druge pa podatke o proizvodnem procesu. Zaradi pogostih težav pri ločevanju med tako opredeljenima vrstama poslovnih skrivnosti se poslovne skrivnosti navadno razmejuje glede na področja, na katera se nanašajo podatki, ki so opredeljeni kot poslovna skrivnost – proizvodni postopek, trženje, finančni, materialni, kadrovske položaj podjetja in podobno (Stankič Rupnik 2005).

4. OBVEŠČEVALNA DEJAVNOST NA GOSPODARSKEM PODROČJU

S pojmom gospodarska obveščevalna dejavnost razumemo organizirano pridobivanje in uporabo informacij s strani gospodarskih subjektov, da bi oblikovali in izvedli strategijo in taktiko, potrebno za pridobivanje zelenega tržnega deleža.

Njen razcvet je nastal kot rezultat hitrega industrijskega in tehničnega razvoja v svetu in posledično večjega pretoka informacij o novostih, do katerih se želijo konkurenčni akterji dokopati na različne možne načine. Tovrstna dejavnost ni omejena le na zbiranje gospodarskih podatkov o neki tuji državi, temveč zajema tudi zaščito interesov lastne države pred škodo, ki bi ji jo lahko prizadejala tuja država (Purg 1995: 56).

Čeprav je na pomenu pridobila šele ob pričetku informacijske dobe v zadnjih desetletjih 20. stoletja pa ima gospodarska obveščevalna dejavnost že dolgo zgodovino. Eden izmed prvih zabeleženih primerov se je odvijal že v 6. stoletju, ko je bila Kitajska še edina proizvajalka svile na svetu. Po podatkih zgodovinarjev so tedaj skrivnost proizvodnje svile rimskemu cesarju Justinijanu izdali perzijski menihi, ki so potovali po Kitajski. Zaradi izgube občutljivih informacij je Kitajska izgubila milijone dolarjev v zunanji trgovini. Drugi odmeven primer je bil zabeležen v Braziliji v 18. stoletju. Do tedaj je imela Brazilija monopol v gumarski industriji, a so Britanci, kljub varnostnim ukrepom, ki so jih sprejeli v Braziliji, uspeli pretihotapiti semena kavčukovca in jih nasaditi v svojih kolonijah. Plantaže kavčukovca so kmalu postale najpomembnejši vir prihodka teh držav, Brazilija pa je utrpela ogromno gospodarsko škodo. Med 2. svetovno vojno in po njej so primarni cilj industrijskih vohunov postale ZDA, v Nemčiji, v času nacizma, pa je bila za odkritega industrijskega vohuna zagrožena celo smrtna kazen. Ustanavljati so se pričele velike detektivske agencije za industrijsko varnost, v podjetjih pa posebni oddelki in službe za pridobivanje znanstvenih in tehnoloških informacij tako iz javnih kot tudi tajnih virov.

Zbiranje informacij in podatkov z gospodarskega področja je v zadnjih desetletjih postala ključna prioriteta vlad in obveščevalnih skupnosti vseh sodobnih držav - gospodarska moč namesto vojaške sile je namreč postala pokazatelj moči in statusa nacionalne države. Finančne krize se lahko razširijo preko globalnih trgov v minutah in zaščita nacionalnih investicij v strateških tehnologijah je postala za države ključnega pomena.

Obveščevalna dejavnost na gospodarskem področju je usmerjena tako na preučevanje posameznega kot tudi globalnega gospodarstva. Od stanja na gospodarskem področju sta namreč odvisni tako nacionalna varnost kot tudi razvoj oboroženih sil v posamezni državi. Šaponja (1999: 205-207) med razloge za delovanje obveščevalnih služb na tem področju uvrsti naslednje:

- Ocenjevanje stopnje vojaške in siceršnje ogroženosti lastne države in njenih zaveznikov. V prvi stopnji so vojaške operacije ali grožnje odvisne od trenutnih človeških potencialov, orožij in zalog, ki so bile že proizvedene in so uskladiščene, vendar pa je to za današnje načine vojskovanja premalo. Vsaka vojaška operacija tako zahteva vzporedno angažiranje vseh gospodarskih zmogljivosti. Naloga obveščevalnih služb je zagotoviti podatke, ki so pokazatelji vojaške ogroženosti neke države, da bi pravočasno opozorila na morebitno nevarnost. Praviloma sta tak pokazatelj intenzivno povečevanje proizvodnje za vojaške potrebe in večanje strateških zalog.
- Celotno stanje na področju gospodarstva vpliva na položaj, usposobljenost, oborožitev in razvoj oboroženih sil, zato je poznavanje teh razmer izjemno pomembno za splošno oceno tujih oboroženih sil.
- V zadnjem času se za dosego političnih ciljev pogosto izvajajo ukrepi t.i. gospodarskega bojevanja, za katerega je značilno uvajanje različnih gospodarskih sankcij različnih stopenj, od najmilejših do popolnega embarga. Gospodarsko bojevanje se izvaja deloma z gospodarskimi ukrepi in mehanizmi, deloma pa tudi z vojaškimi.
- Sposobnost prilagoditve gospodarstva na vojne razmere in prestrukturiranje proizvodnje sta odvisna od gospodarske politike v mirnem času, zato je preučevanje gospodarskih potencialov nasprotnikov v miru zelo pomembno. Preučevanje velikosti in moči posameznega nacionalnega gospodarstva je za vojaško obveščevalno dejavnost premalo. Potrebujemo namreč podatke o tem, kaj je država sposobna izdelati, v kakšnem obsegu in kje so njene šibke točke. Države imajo tudi uzakonjene sisteme za mobilizacijo gospodarskih subjektov v primeru vojne. S preučevanjem teh sistemov in organizacije lahko ugotovimo, kako hitro se je gospodarstvo sposobno prilagoditi, kateri proizvodni subjekti so strateškega pomena ter kolikšne človeške zmogljivosti so predvidene za take primere.

4.1 KLASIFIKACIJA GOSPODARSKE OBVEŠČEVALNE DEJAVNOSTI

Gospodarsko obveščevalno dejavnost lahko razvrstimo glede na različne dejavnike. V nadaljevanju bom predstavila razvrstitev glede na vrsto, raven ter način in subjekte izvajanja.

Vrste gospodarske obveščevalne dejavnosti

Če povzamem tipologijo po Martreju,¹³ ločimo štiri tipe gospodarske obveščevalne dejavnosti:

- **Primarna in sekundarna gospodarska obveščevalna dejavnost.** V tem primeru govorimo o t.i. *zeleni* in *rumeni coni* obveščevalne dejavnosti. Informacije, pridobljene s pomočjo teh dveh dejavnosti, prihajajo iz odprtih virov in so javno dostopne. Med najpogostejše odprte vire informacij sodijo statistični podatki, internetni viri, univerzitetni raziskovalni centri, knjižnice, trgovska združenja, različne strokovne publikacije ter nekateri viri, ki so sicer javno dostopni, vendar zahtevajo določena znanja za uporabo le-teh. Razlika med obema omenjenima oblikama gospodarske obveščevalne dejavnosti je v zahtevnosti pridobivanja informacij, ki sicer prihajajo iz javnih virov.
- **Taktična gospodarska obveščevalna dejavnost.** Le-ta se nanaša na t.i. *rdečo cono* obveščevalne dejavnosti. Informacije, pridobljene s pomočjo taktične dejavnosti, prihajajo iz težje dostopnih in bolj privilegiranih virov, kamor sodijo potrošniške raziskave, osebni kontakti ter manj odprti viri, kot na primer zasebna znanstvena razpravljanja. Informacije, označene kot taktične, zajemajo notranje informacije o podjetju, stroškovne in prodajne analize, informacije o raziskavah in razvoju, ključnih projektih in podobno.
- **Tajna gospodarska obveščevalna dejavnost.** V zadnjem primeru govorimo o t.i. *črni coni* obveščevalne dejavnosti. Nanaša se na nezakonito pridobivanje informacij zaupne narave, ki so pred tovrstnim pridobivanjem tudi ustrezno zakonsko zaščitene (Martre v Potter 1998: 25).

¹³ Henri Martre je nekdanji predsednik francoske vesoljske korporacije Aerospatiale ter eden izmed utemeljiteljev gospodarske obveščevalne dejavnosti v Franciji.

Tabela 4.1: Tipologija gospodarske obveščevalne dejavnosti po Martreju

	Primarna	Sekundarna	Taktična	Tajna
Cona	Zelena cona	Rumena cona	Rdeča cona	Črna cona
Dostop do informacij	Velika dostopnost; informacije so dostopne s preprostimi postopki, ki jih lahko izvajajo nestrokovnjaki. Zaradi različnih pravnih sistemov raven dostopa do informacij variira od države do države.	Manj razširjena dostopnost informacij zaradi velikih stroškov ter posebnega znanja pri njihovem pridobivanju. Te vrste informacij se običajno nahajajo v obliki objavljenih tekstov. Mednje sodijo na primer statistične publikacije o makroekonomskih trendih, ki jih oblikujejo Uradi za statistiko ali različne plačljive sektorske študije.	Taktične informacije so težje dostopne in pogosto nosijo oznako zaupno. Te informacije se običajno pridobivajo s primarnimi raziskavami (intervjuji, osebno komunikacijo).	Minimalna dostopnost informacij. Njihovo pridobivanje je v domeni menedžerjev, obveščevalnih služb in ostalih profesionalnih skupin (pravnikov, svetovalcev, agentov). Njihova pridobitev zagotavlja primerjalne prednosti na ravni podjetij ali države.
Dopustnost delovanja	Pridobivanje informacij je dovoljeno, če ni izrecno prepovedano. Viri so odprti in javno dostopni.	Pridobivanje informacij je dovoljeno, če ni izrecno prepovedano. Viri so odprti in javno dostopni.	Pridobivanje informacij je dovoljeno, če ni izrecno prepovedano. Dostop do informacij je pogojen.	Vsakršno pridobivanje informacij, ki ni izrecno dovoljeno, je prepovedano. Dostop do informacij je omogočen le pooblaščenim osebam.
Vrsta informacij	Odprte informacije.	Odprte informacije.	Delno odprte informacije.	Zaupne informacije.
Zakonske kršitve	Pridobivanje teh informacij ne predstavlja zakonskih kršitev.	Pri pridobivanju informacij obstaja možnost kršenja lastninskih pravic.	Pri pridobivanju informacij obstaja možnost kršitve poslovnih skrivnosti.	Kršenje kazenskih in gospodarskih zakonov.

Vir: Martre, Henri (1994). Intelligence économique et strategie des entreprises. Rapport du commissariat general du plan. Paris. La documentation Francaise, 18-19.

V skladu z zgornjo tipologijo lahko razvrstimo tudi tipe informacij:

- **bele informacije** so neposredno in prosto dostopne in niso na noben način posebej zaščitene;
- **sive informacije** so informacije, do katerih je mogoče priti posredno in ki niso sestavni del posebne uradne komunikacije; niso objavljene ali razpršene;
- **črne informacije** so strogo varovane, njihovo zbiranje pa pogosto pomeni nezakonite postopke, kot je vohunstvo (Bloch v Vrenko 1998: 46).

Različni avtorji različno ocenjujejo odstotke posameznih tipov informacij in njihovih virov. Bloch ocenjuje, da 70 odstotkov informacij prihaja iz odprtih virov, medtem ko Dedijer in Jequier ocenjujeta, da je odprtih informacij kar 90 odstotkov (Vrenko 1998: 46).

Ravni gospodarske obveščevalne dejavnosti

Gospodarska obveščevalna dejavnost združuje tako taktične kot tudi strateške elemente, ki se odvijajo na različnih ravneh, ki pa so med seboj povezane. V tem smislu lahko govorimo o štirih ravneh funkcije gospodarske obveščevalne dejavnosti. Mednje sodijo:

- **Primarna raven**, ki poteka znotraj posameznih podjetij.
- **Vmesna ali intermediarna raven**; na tej stopnji delujejo različne interprofesionalne in lokalne mreže, ki se med seboj povezujejo v strateška zavezištva. Primer delovanja na tej stopnji so strateška zavezištva med ponudniki finančnih storitev in oblikovalci informacijskih tehnologij, z namenom liberalizirati gibanje kapitalskih in finančnih informacij.
- **Nacionalna raven**; sem uvrščamo združeno strateško delovanje med različnimi državnimi odločevalskimi centri, kamor sodijo vlada, delodajalci ter delavski razred.
- **Transnacionalna ali internacionalna raven**. Pri prvi se srečujemo s strateškimi povezovanji med podjetji različnih velikosti, pri drugi pa se soočamo predvsem s strateškim vplivanjem, ki ga izvajajo države na bilateralni ali multilateralni ravni. Primer četrte ravni funkcije gospodarske obveščevalne dejavnosti izraža delovanje Evropske unije, ki podpira internacionalne raziskovalne mreže svojih držav članic (Potter 1998: 24).

Gospodarska obveščevalna dejavnost glede na način izvajanja:

Glede na način in namen izvajanja Porteous (1995) loči:

- **Ofenzivna gospodarska obveščevalna dejavnost** se nanaša na pridobivanje informacij ter druge aktivnosti v podporo oblikovalcev državne politike ali komercialnim akterjem. Te aktivnosti segajo od golega zbiranja informacij do izvajanja ukrepov, ki neposredno vplivajo na delovanje in politiko tujih gospodarskih subjektov.¹⁴ Odločitve, ki jih lahko oblikovalci politik sprejmejo na podlagi informacij, pridobljenih s pomočjo obveščevalnih služb, segajo od odločitev o oblikovanju obrestnih mer do zasedanja ustreznih pozicij v pogajalskih položajih. Tovrstne aktivnosti so praviloma sprejete kot legitimna funkcija obveščevalnih služb. Aktivnosti obveščevalnih služb, ki segajo preko golega zbiranja informacij za podporo oblikovalcev politik in so usmerjene k neposrednemu vplivanju na dogodke bodisi na makrogospodarski ravni ali na ravni podjetij, pa so bolj polemične.
- **Defenzivna gospodarska obveščevalna dejavnost** se omejuje na izvajanje protiobveščevalnih in drugih aktivnosti za zaščito nacionalnega gospodarstva ter preprečevanje delovanja tujih obveščevalnih subjektov, usmerjenih zoper gospodarske in komercialne interese. Večina zahodnih držav jasno opredeljuje potrebo po izvajanju protiobveščevalnih aktivnosti na gospodarskem področju ter zaščiti gospodarskih informacij, zato so tovrstne aktivnosti praviloma sprejete kot legitimne in nesporne. Nezakonito pridobivanje gospodarskih informacij s strani tujih obveščevalnih subjektov ogroža gospodarska podjetja ter posledično tudi delovna mesta, raziskave in razvoj, naložbe, relativno produktivnost, konkurenčnost in gospodarsko rast (Gregory 1997). Ker so obveščevalne dejavnosti na gospodarskem področju v vzponu, se v večini industrijsko razvitih držav defenzivna gospodarska dejavnost krepi.

¹⁴ Med t.i. »specialne aktivnosti« sodijo zlasti širjenje dezinformacij zoper gospodarske trge tujih držav ter lobiranje pri pomembnejših gospodarskih odločitvah.

Gospodarska obveščevalna dejavnost glede na subjekt izvajanja

Glede na subjekte, ki izvajajo obveščevalne aktivnosti lahko ločimo:

- **gospodarsko obveščevalno dejavnost državnih obveščevalnih služb** ter
- **gospodarsko obveščevalno dejavnost nedržavnih subjektov**, med katere uvrščamo predvsem zasebne varnostno-obveščevalne subjekte, kamor sodijo posebni oddelki večjih podjetij in zasebni varnostno-obveščevalni subjekti, ki so osredotočeni na delovanje na mikrogospodarski ravni.

4.2 GOSPODARSKA OBVEŠČEVALNA DEJAVNOST DRŽAVNIH OBVEŠČEVALNIH SLUŽB

Ena izmed poglavitnih funkcij državnih obveščevalnih služb je zaščita gospodarskih interesov¹⁵ svoje države. Preden je gospodarsko vojskovanje pridobilo na pomenu, so se državne obveščevalne službe na gospodarskem področju ukvarjale predvsem z raziskovanjem za potrebe morebitnih vojaških spopadov. Na področje njihovega dela je sodila:

- **analiza vojnih potencialov**, kamor sodijo naravni viri, človeški potencial na voljo v vojni, industrijske zmogljivosti, možnost transporta, možnost trgovanja, finančno stanje nasprotne države ter njen bruto državni proizvod;
- **gospodarska obveščevalna dejavnost med vojno**, predvsem iskanje in uničevanje sovražnikovih pomembnejših industrijskih objektov in podobno.

Vloga obveščevalne skupnosti na gospodarskem področju je odvisna od gospodarske strukture družbe in njenega odnosa do državnega poseganja v gospodarstvo. Družbe, kjer je prisotno tradicionalno vpletanje države v nacionalno gospodarstvo, imajo praviloma učinkovitejše metode zbiranja gospodarskih informacij, prav tako pa tudi večjo strpnost do izvajanja gospodarskega vohunstva. Ne glede na različen pomen obveščevalnih služb v gospodarski sferi, Porteous (1995) v naslednjih letih napoveduje pet poglavitnih vlog obveščevalnih služb pri zaščiti in zasledovanju gospodarskih in komercialnih interesov:

1. Izvajanje protiobveščevalnih ukrepov ter onemogočanje tujim obveščevalnim službam v smeri nelegalnega delovanja proti gospodarskim in komercialnim interesom.
2. Uporaba posebnih metod pri pridobivanju gospodarsko pomembnih informacij za potrebe oblikovalcev politike. Slednji bodo na ta način dobivali poročila o denarni in proračunski politiki pomembnejših gospodarskih akterjev v mednarodni skupnosti ne le od gospodarskih in finančnih ministrstev, temveč tudi od obveščevalnih služb.
3. Izvajanje nadzora pri državnem spoštovanju mednarodnih gospodarskih sporazumov, posebno Konvencije o intelektualni lastnini.

¹⁵ Gospodarski interes države bi lahko predelili kot temeljni cilj, ki usmerja določevalce države pri oblikovanju gospodarske politike. Gospodarski interesi držav se zaradi različnih virov države (velikost populacije, ozemlja, gospodarska moč, ipd.) razlikujejo.

4. Izvajanje »posebnih aktivnosti«, ki bi bile usmerjene k vplivanju na dogodke, delovanja in oblikovanje politik v tujih državah.
5. Pridobivanje komercialnih informacij in tehnologij z namenom njihovega posredovanja favoriziranim domačim podjetjem.

Metode delovanja državnih obveščevalnih služb v gospodarskem sektorju se bistveno ne razlikujejo od metod, ki jih uporabljajo na ostalih področjih delovanja.

Načini in metode zbiranja podatkov, ki jih uporabljajo državne obveščevalne službe, so razvrščene v različne razvrstitve. Največkrat, zlasti v tuji literaturi, naletimo na ameriško razvrstitev, ki načine zbiranja podatkov v obveščevalni dejavnosti loči na posamezne discipline. Takšno razvrstitev uporablja tudi Šaponja (1999), ki loči naslednje discipline:

- **HUMINT (Human Intelligence)**

Disciplina HUMINT zbira podatke z uporabo človeških izvorov. Podatki, pridobljeni s pomočjo te metode, se lahko pridobivajo na javni ali tajni način. Pri slednjem delovanju obveščevalni agenti uporabljajo različna tehnična sredstva, kamor sodijo sredstva za sledenje, tajno opazovanje, prisluškovanje, itd.

- **SIGINT (Signals Intelligence)**

To je disciplina, ki zbira podatke s pomočjo tehničnih sredstev in jih prenaša v obliki različnih signalov oziroma elektromagnetnih valovanj. Ta disciplina zajema tudi specializirane poddiscipline, kamor sodijo COMINT (Communication Intelligence – spremljanje komunikacijskih kanalov in naprav), ELINT (Electronic Intelligence – spremljanje drugih elektronskih naprav) ter TELINT (Telemetry Intelligence – spremljanje telemetrijskih aktivnosti).

- **IMINT (Imaginary Intelligence)**

IMINT je disciplina, ki je specializirana za zbiranje podatkov v obliki podob ali slik. V to skupino sodijo različne tehnike letalske in satelitske fotografije. Tudi ta disciplina se deli na specializirani poddisciplini, kamor sodita PHOTINT (Photographic Intelligence – fotografsko zbiranje podatkov) ter ELECTRO-OPTINT (Electro-optical Intelligence – elektrooptično zbiranje podatkov).

- **MASINT (Measurement Intelligence)¹⁶**

Ta disciplina s pomočjo visoko tehnološko razvitih naprav ugotavlja določene značilnosti posameznih objektov. S temi napravami se lahko na daljavo izvajajo tehnološke meritve, določajo vsebnosti kemijskih elementov v zraku, vodi ali na zemlji, velikost predmetov ali hitrost njihovega gibanja.

- **OSINT (Open Source Intelligence)**

Najmlajša disciplina se je razvila kot posledica vse večjega razvoja telekomunikacijskih možnosti, ki so prej nedostopne podatke naredile dostopne.

Šaponja (1999: 136-138) je to disciplino razdelil na tri veje; v prvo sodijo sredstva javnega obveščanja (radio, televizija), katerih spremljanje je koristno predvsem zaradi preverjanja napovedi, usmerjanja nadaljnjega zbiranja podatkov in oblikovanja osnovne baze obveščevalnih podatkov. V drugo vejo sodijo računalniški mediji in baze podatkov, kjer je v ospredju uporaba medmrežja in nadzor komunikacij prek njega. Tretjo vejo pa predstavljajo preostali načini zbiranja javno dostopnih podatkov, kamor sodijo zbiranje strokovne literature s posameznega področja in fotografski posnetki dostopnih površin.

¹⁶ Ta disciplina se nadalje deli na specializirane poddiscipline RADINT (Radar Intelligence), ACINT (Acoustic Intelligence), NUCINT (Nuclear Intelligence), RF/EMPINT (Radio Frequency/Electromagnetic Pulse Intelligence), LASINT (Laser Intelligence), RINT (Radiation Intelligence), CBINT (Chemical and Biological Intelligence), DEWINT (Directed Energy Weapons Intelligence), IRINT (Infrared Intelligence) ter Spectroscopic Intelligence.

4.2.1 GOSPODARSKA OBVEŠČEVALNA DEJAVNOST V PODPORO OBLIKOVALCEM DRŽAVNE POLITIKE

Poglavitni namen obveščevalnih služb na tem področju je podpora državnim voditeljem, da kar najučinkoviteje sprejemajo odločitve in izvajajo dolžnosti, ki jih imajo na gospodarskem področju (Porteous 1995).

Državne odločitve na vojaškem in političnem področju so že od nekdaj podprte z informacijami, ki jih pridobivajo obveščevalne službe. Podobno velja tudi za področje gospodarstva, kjer se vloga obveščevalnih služb v večini zahodnih držav v zadnjih letih krepi.

ZDA, Velika Britanija, Južna Afrika in Rusija so le nekatere izmed držav, ki so v preteklosti podale javne izjave, da obveščevalne službe krepijo svoje delovanje na gospodarskem področju. Najbolj odprte so bile glede teh izjav Združene države Amerike. Že leta 1994 je tedanji predsednik Clinton v predsedniški izjavi vlogo ameriških obveščevalnih služb označil z naslednjimi besedami:

»Obveščevalna skupnost mora v nameri, da bi ustrezno predvidela grožnje demokraciji in gospodarski blaginji, zasledovati politične, gospodarske, socialne in vojaške napredke v tistih področjih sveta, ki sodijo med interesna področja ZDA in kjer so informacije iz odprtih virov nezadostne.«

»Gospodarska obveščevalna dejavnost bo igrala pomembno vlogo pri omogočanju razumevanja gospodarskih trendov. Gospodarska obveščevalna dejavnost lahko podpira delovanje ameriških pogajalcev z identifikacijo groženj ameriškim podjetjem, ki jih povzročajo tuje obveščevalne službe in nepoštene gospodarske poteze¹⁷« (A National Security Strategy of Engagement and Enlargement 1994. Bela hiša, Washington D.C.)

¹⁷ Iz izjave nekdanjega ameriškega predsednika lahko jasno razberemo, da vloga obveščevalne agencije ni omejena le na pridobivanje informacij iz javno dostopnih virov, temveč predvideva tudi uporabo tajnih metod in vohunstva.

Med aktivnosti, ki jih državna obveščevalna skupnost izvaja na gospodarskem področju, da bi olajšala delovanje vladnih uradnikov, uvrščamo:

- Analiziranje bilateralnih in multilateralnih pogajanj, določanje gospodarskih trendov, interpretiranje namer in delovanja gospodarskih konkurentov, integriranje velikih količin raznovrstnih podatkov in posledično oblikovanje celotne podobe gospodarskih in političnih faktorjev, ki vplivajo na mednarodno stabilnost. Obveščevalne službe z nadziranjem tujih subvencij, lobijev ter uvoznih omejitev omogočajo političnim voditeljem vpogled v gospodarske razmere in načine delovanja gospodarskih akterjev v tujini.
- Spremljanje tujih tehnoloških trendov, ki bi potencialno lahko vplivali tudi na nacionalno varnost države. V interesu vladajoče politike je, da je seznanjena s tujimi razvojnimi trendi, predvsem na področju računalništva, polprevodnikov, telekomunikacij ter ostalih tehnologij, ki vplivajo na vojaške zmogljivosti držav.
- Izvajanje protiobveščevalne dejavnosti na gospodarskem področju. Izvajanje protiobveščevalne dejavnosti predstavlja preprečevanje in obrambo pred tujo gospodarsko obveščevalno dejavnostjo. Na njeno področje sodi identifikacija in onemogočanje delovanja tujih obveščevalnih služb, ki izvajajo vohunska dejanja v domačih podjetjih in nepooblaščno pridobivajo informacije (Fort 1993). Protiobveščevalne dejavnosti so zelo obsežne, saj zajemajo odkrivanje in onemogočanje delovanja obveščevalcev in agentov tujih obveščevalnih služb, zbiranje ustreznega gradiva, odkrivanje interesov tujih obveščevalnih služb in izvajanje ukrepov za onemogočanje delovanja tujih obveščevalnih služb (Purg 2002:18). V pogojih skoraj neomejenega dostopa do informacij je izvajanje protiobveščevalne dejavnosti kot dejavnosti preprečevanja zbiranja informacij zelo zapletena naloga. Preprečiti je potrebno predvsem nezakonite vdore ter obenem opredeliti tiste občutljive informacije, ki predstavljajo ključno primerjalno prednost pred konkurenco in bi njihovo razkritje lahko povzročilo občutno škodo, ki lahko v skrajnih primerih privede celo do propada podjetja.

Ne glede na to, da je delovanje obveščevalnih služb na gospodarskem področju nujno, pa Porteous (Porteous v Potter 1998: 84) pri tovrstnem delovanju opaža tudi pomanjkljivosti. Mednje sodijo zlasti pomanjkljiva komunikacija in koordinacija med obveščevalnimi službami in gospodarskimi telesi, pomanjkljiva kakovost informacij ter nenazadnje ogrožanje političnih in gospodarskih odnosov s tujimi državami ter tradicionalnimi vojaškimi in političnimi zavezniki.

Slaba koordinacija in komunikacija med obveščevalnimi službami in ustreznimi vladnimi telesi je težava, ki se pogosto pojavlja in je značilna predvsem za ZDA. Praviloma se namreč, obveščevalne informacije posredujejo le najvišjim vladnim ravnam ali določenim odjemalcem. Zaradi posebne politike delovanja obveščevalnih služb, zaradi zaščite svojih virov in metod se tako pogosto dogaja, da celo vodilni predstavniki sodelujočih oddelkov nimajo pristojnosti posredovanja oblastem natančnih podatkov o informacijah, ki so jih bili deležni in o njihovi dejanski vrednosti.

Poleg omenjenih težav, svojevrstno skrb povzročajo tudi metode pridobivanja informacij. V nekaterih primerih bi obveščevalne službe vladi posredovale informacije, ki niso dostopne iz javnih virov, torej bi bile pridobljene z nezakonitimi sredstvi in metodami. Posledice takšnega delovanja bi lahko omajale dobre odnose med državami. Za gospodarski prostor, kjer se izvaja gospodarsko vohunstvo, je značilno, da tradicionalne delitve na nasprotnike in zaveznike ne veljajo. Gospodarski nasprotniki so namreč zelo pogosto sicer vojaški in politični zavezniki. Novo opredeljevanje nasprotnikov in zaveznikov bi lahko omajalo tudi tradicionalne obveščevalne mreže med državami, nova zavezništva, ki bi nastala na podlagi gospodarskih interesov, pa lahko postavijo celo trajnost starejših vojaških in političnih zavezništev, kot je na primer NATO, pod vprašaj (Porteous 1995).

4.2.2 GOSPODARSKA OBVEŠČEVALNA DEJAVNOST V PODPORO KOMERCIALNIM AKTERJEM

Delovanje državnih obveščevalnih služb v korist komercialnim akterjem in zasebnemu sektorju je pogosto označeno kot najbolj sporna oblika izvajanja obveščevalne dejavnosti na gospodarskem področju, saj sega vse od gospodarskega vohunstva v podporo vodilnim državnim podjetjem do nadziranja velikih mednarodnih gospodarskih dogovorov zaradi namer podkupovanja.

Čeprav so nekateri spektakularni incidenti v preteklih letih uspeli priti na dan je splošna analiza gospodarskih učinkov in posledic gospodarskega vohunstva, zaradi nepripravljenosti sodelovanja oškodovanih podjetij, nemogoča. Vzroke za takšen odnos podjetij lahko pripišemo splošnemu odporu do razpravljanja o slabostih podjetja z nepoklicanimi, strahu pred slabitvijo delniških tečajev ter nenazadnje, strahu pred povračilnimi ukrepi vpletenih držav. Ne glede na ovire za izvedbo uradnih izračunov pa podjetja in vladni predstavniki ocenjujejo stroške gospodarskega vohunstva na milijarde dolarjev. Po mnenju Urada da znanost in tehnologijo pri Beli hiši samo oškodovanost ameriškega gospodarstva zaradi gospodarskega vohunstva presega 100 milijard dolarjev letno (Porteous v Potter 1998: 93).

Kot sem že omenila ločimo defenzivno in ofenzivno plat delovanja, obe pa sta podvrženi določenim očitkom.

Defenzivno delovanje je od obeh navedenih zagotovo označeno kot manj sporno ali, v določenih primerih, celo potrebno. Za večino podjetij je namreč državna zaščita pred tujimi nepooblaščenimi vdori nujna. Čeprav so se uspešna podjetja sposobna relativno dobro spopadati z običajnim industrijskim vohunstvom, pa praviloma nimajo ustreznih tehnologij in sredstev, s katerimi bi se lahko učinkovito zoperstavila vohunskemu delovanju in podobnim načinom odtujevanja ključnih informacij, ki jih izvajajo tuje državne obveščevalne službe. Z, danes vse pogosteje uporabljenimi, vohunskimi sateliti ter ostalimi zapletenimi strateškimi metodami gospodarskega vohunstva se lahko uspešno spopadajo le na državni ravni.

Eden izmed poslovnežev, ki so izrazili zaskrbljenost zaradi gospodarskega vohunstva tujih držav, je bil tudi James E. Riesback, podpredsednik korporacije Corning, Inc.¹⁸ Med kongresnim zaslišanjem leta 1992 je poudarjal, da sredstva, ki jih imajo na voljo korporacije – celo tako velike, kot je Corning – niso kos gospodarskim vohunskim aktivnostim, ki jih podpirajo tuje vlade ter pozival ameriške obveščevalne agencije k pristopu v partnerstvo z industrijo ZDA pri zagotavljanju varnih telekomunikacijskih storitev na mednarodni ravni (Porteous 1995).

Čeprav defenzivno delovanje obveščevalnih služb zbuja določene zadržke, pa je v večini zahodnih držav obramba nacionalnega gospodarstva pred grožnjami, ki jih predstavlja gospodarsko vohunstvo, usmerjeno k zasebnemu sektorju, označena kot sprejemljivo delovanje. Glede ofenzivnega delovanja pa so mnenja bolj deljena. Privrženci ofenzivnega delovanja obveščevalnih služb argumente iščejo predvsem v strateški tržni politiki ter stroškovni učinkovitosti takšnega delovanja. Z le nekaj učinkovito izvedenimi obveščevalnimi operacijami, ob relativno nizkih stroških, lahko namreč države, ki si sicer ne morejo privoščiti velikih finančnih vložkov, dosežejo isti učinek kot z velikimi finančnimi subvencijami. Po mnenju nekaterih analitikov naj bi le nekaj uspešno izvedenih gospodarskih obveščevalnih operacij ustvarilo finančne koristi, ki presegajo stroške delovanja obveščevalne službe kot celote. Pogosto se tudi dogaja, da poskušajo države legitimirati podpiranje komercialnih akterjev s strani obveščevalnih služb z označevanjem številnih sodobnih gospodarskih izzivov kot novih groženj nacionalne varnosti, ki se jim je potemtakem potrebno zoperstaviti s tradicionalnimi državnimi varnostnimi orodji, torej tudi z obveščevalnimi službami¹⁹.

Negativna stališča do takšnega delovanja prevladujejo v večini zahodnih držav, medtem ko je slednje precej bolj dobrodošlo v zamirajočih industrijah in nekonkurenčnih dejavnostih manj razvitih držav. Dolgoročne posledice takšne pomoči se pogosto izražajo v nadaljnji slabitvi že tako nekonkurenčnih industrij ter večanju njihove odvisnosti od države.

¹⁸ Ameriška korporacija Corning Inc, ustanovljena leta 1851, je ena izmed vodilnih na področju proizvodnje telekomunikacijskih proizvodov, optične tehnologije in opto-elektronskih proizvodov.

¹⁹ Eden izmed vodilnih zagovornikov takšnega pristopa je bil nekdanji direktor ameriške obveščevalne agencije CIA, Stansfield Turner. Svoje prepričanje je objavil že leta 1991 v prispevku »Intelligence for a New world order«, kjer je zatrjeval: »Nacionalna varnost ZDA danes leži v gospodarski sferi. Zatorej moramo ponovno opredeliti nacionalno varnost in pripisati gospodarski moči večji pomen.«

Nadaljnji razlogi proti izvajanju obveščevalne dejavnosti v tovrstne namene se skrivajo na tehnični ravni. Po mnenju gospodarskih analitikov naj bi bile namreč informacije, pridobljene s takšnimi metodami, pogosto taktično neuporabne. Pomanjkanje podrobnega znanja o določenih gospodarskih dejavnostih ali tehnologijah s strani obveščevalnih uslužbencev, tako predstavlja resno oviro pri učinkoviti uporabi obveščevalnih služb pri izvajanju gospodarske obveščevalne dejavnosti (Porteous 1995).

Praktične zadržke nad izvajanjem obveščevalne dejavnosti v podporo komercialnim akterjem izraža tudi Fort (Fort 1993). Po njegovem mnenju se države pri oblikovanju pomoči podjetjem s strani obveščevalnih služb, srečujejo s številnimi praktičnimi težavami. Pomembno je namreč določiti, kateri gospodarski sektorji in katera podjetja, bi bila deležna podpore in katera ne. Neizpodbitno je namreč dejstvo, da obveščevalna skupnost ne more nuditi svojih storitev vsem gospodarskim akterjem. Prav tako ostaja vprašljivo, kdo bi sploh sprejel takšno odločitev in na podlagi katerih kazalcev. Naslednji problem je opredelitev informacij, ki bi jih bila deležna podjetja. Potrebno bi bilo opredeliti, ali bi bile informacije omejene le na taktične podatke o projektih ali dogovorih, v katerih podjetja sodelujejo, ali pa bi bile usmerjene na strateške ocene glede gospodarske perspektivnosti določenih držav ali regij.

Tudi Brander (1997) meni, da ima delovanje obveščevalnih služb v korist komercialnih akterjev negativen prizvok. Po njegovem mnenju namreč gospodarska škoda, ki jo utрпи oškodovana država zaradi gospodarskega vohunstva, presega koristi, ki jih pridobi država, ki je takšno dejanje izvedla. Nenazadnje se pojavljajo tudi zadržki povezani s kompleksno in razdrobljeno naravo globalnega gospodarskega okolja. Globalizacija je namreč zbrisala meje med domačimi in tujimi podjetji; pojavljajo se multinacionalna podjetja, brez pripadnosti določeni državi. V takšni situaciji se postavlja vprašanje smiselnosti obveščevalnega podpiranja multinacionalk, ki ne gojijo pripadnosti nobeni državi in bi izkoristila vsako pridobljeno informacijo, da optimizirajo produktivnost svoje globalne mreže (Porteous 1995).

4.3 GOSPODARSKA OBVEŠČEVALNA DEJAVNOST NEDRŽAVNIH SUBJEKTOV

Čeprav je bilo področje gospodarske obveščevalne dejavnosti sprva v domeni državnih obveščevalnih služb pa se danes srečujemo z vse večjim številom nedržavnih obveščevalnih akterjev, ki so gospodarsko obveščevalno dejavnost spremenili v novo, donosno in hitro razvijajočo poslovno dejavnost.

Podjetje ali organizacija potrebuje za uspešno delovanje uporabne, pravočasne in točne informacije. Te predstavljajo konkurenčno prednost, saj vodilni v podjetju z njihovo pomočjo vodijo ustrezno politiko nastopanja na trgu. Učinkovita uporaba informacij je tako izjemno pomembna za vodenje podjetja in ustvarjanje njegove poslovne vrednosti.²⁰ Pri tem je pomembno poudariti, da gospodarske obveščevalne dejavnosti niso v domeni le velikih podjetij. Tudi pri manjših ali celo lokalnih podjetjih se srečujemo z zbiranjem gospodarskih informacij za lažje sprejemanje poslovnih odločitev, čeprav le-te potekajo v majhnem obsegu.

Naraščajoči pomen informacij pri uspešnosti podjetja in pomen gospodarske obveščevalne dejavnosti sicer je vplival na nastanek in razvoj zasebnih subjektov na področju pridobivanja gospodarskih informacij. Te organizacije zainteresiranim podjetjem praviloma nudijo celoten sklop poslovnih obveščevalnih storitev. Njihove storitve obsegajo izvajanje različnih raziskovalnih projektov in analiz, spremljanje delovanja konkurenčnih podjetij, strateško svetovanje, izobraževanje strank o zunanjem konkurenčnem okolju in podobno.

Zasebni subjekti na področju pridobivanja gospodarskih informacij niso nov pojav.²¹ Na njihov razvoj je vplivala obveščevalna revolucija med drugo svetovno vojno in po njej, ko je z novimi načini komuniciranja, z razvojem računalnikov in drugih naprednih tehnologij olajšala dostop do odprtih virov informacij (Hamilton 1992: 61). Sprva so bile tovrstne obveščevalne aktivnosti usmerjene zgolj na pridobivanje najbolj neizbežnih, neposrednih ter specializiranih informacij. Najpomembnejši področji delovanja zasebnih obveščevalnih subjektov sta tako predstavljali področji trga in financ.

²⁰ Med načine uporabe informacij za ustvarjanje oziroma povečevanje poslovne vrednosti podjetja sodijo nadziranje tveganja, zmanjševanje stroškov, povečevanje dodane vrednosti ter ustvarjanje novih možnosti.

²¹ Ena izmed najbolj znanih detektivskih agencij v ZDA, agencija Pinkerton, se je z industrijskim vohunstvom ukvarjala že ob koncu 19. stoletja (Bergier 1974: 46-48).

V zadnjih desetletjih sta se pojavili potrebi po profesionalizaciji in institucionalizaciji obveščevalne aktivnosti znotraj okvira odločevalskega procesa. Nadaljnji razvoj tehnologije je prispeval k okrepitvi vloge gospodarske obveščevalne dejavnosti kot enega izmed ključnih konkurenčnih faktorjev ne le na področju proizvodnje, temveč praktično na vseh področjih in vidikih poslovanja (Agrell 1992: 101-102). Enostavna dostopnost ter ogromne količine informacij so vplivale na oblikovanje posebnih oddelkov in služb, ki so se ukvarjali z zbiranjem in preučevanjem dokumentacij in podatkov ter z iskanjem pomembnih informacij.²²

Potrebe po kakovostnem pridobivanju in analizi informacij bodo v prihodnosti še naraščale. Za izvršne delavce v podjetjih bo v prihodnosti globalen, strateški pogled na poslovno okolje celo pomembnejši od njihovih vodstvenih sposobnosti. Vse to bo še povečalo legitimnost in pomembnost zasebnih subjektov na področju gospodarske obveščevalne dejavnosti (Downham 1992: 111).

Razlogov za pridobivanje informacij s pomočjo nedržavnih subjektov je več; pogosto se zgodi, da se podjetja, ki povprašujejo po informacijah in bi sicer morala biti najbolj primerna za iskanje informacij na svojem področju dela, srečujejo s potrebami, za katere nimajo zadosti znanja ali sredstev. V tem primeru najemanje specializiranega zunanjega ponudnika omogoča pridobivanje kakovostne tehnične ekspertize o zadevah, o katerih zaposleni vedo malo. Z najemanjem tovrstnih subjektov podjetje zagotovi zaupnost raziskave ter praviloma tudi zaščito informacij. Neredko pa se zgodi, da je enostavno bolj preprosto najeti zunanjega ponudnika v vlogi posrednika kot iskati informacije znotraj podjetja (Vrenko 1998: 51).

Nedržavne organizacije, ki se ukvarjajo z obveščevalno dejavnostjo, so v primerjavi z državnimi obveščevalnimi službami pri uporabi metod dela omejene. V skladu z zakonom lahko zasebni obveščevalni subjekti pridobivajo samo informacije iz javno dostopnih virov. Kakršnokoli tajno opazovanje, prisluškovanje ali snemanje je prepovedano.

²² Število zasebnih organizacij, ki se ukvarjajo s poslovno obveščevalno dejavnostjo je skokovito naraslo; leta 1988 je bilo v Franciji le 40 podjetij – ponudnikov tovrstnih storitev, že leta 1993 je njihov število naraslo na 200 (Vrenko 1998).

Med nedržavne subjekte, ki se ukvarjajo z gospodarsko obveščevalno dejavnostjo, lahko uvrstimo:

- posebne službe pri velikih podjetjih, pristojne za obveščevalno dejavnost,
- zasebne organizacije, ki se ukvarjajo s poslovno obveščevalno dejavnostjo,
- zasebne varnostne agencije in zasebne detektive.

Obveščevalni oddelki podjetij in korporacij

Takšne oddelke si lahko privoščijo le najmočnejša podjetja. Gre za posebne, specializirane oddelke, v katere se zaposlujejo sposobni kadri iz vrst ekonomistov, pravnikov, bivših državnih obveščevalnih delavcev in kriminalistov. Ti oddelki so zelo podobni državnim obveščevalnim strukturam.

Zasebne organizacije, ki se ukvarjajo s poslovno obveščevalno dejavnostjo

V tem primeru gre za organizacije, ki se ukvarjajo z različnimi vrstami poslovne pomoči podjetjem na področju zbiranja in analize gospodarskih informacij. Mednje sodijo zbiranje podatkov o subjektu zanimanja naročnika, svetovanje pri varnosti lastnih informacij naročnika, pomoč pri izobraževanju zaposlenih na področju varnosti podjetja ter svetovanja s področja smiselnosti naložb, tveganj ipd.

Zasebne varnostne agencije in zasebni detektivi

Zasebne varnostne agencije se uporabljajo pri vzpostavljanju ali zagotavljanju tako tehnične kot tudi informacijske varnosti podjetij, medtem ko je uporaba zasebnih detektivov primerna zlasti za pridobivanje informacij o konkurentih.

4.3.1 ZASEBNE ORGANIZACIJE S PODROČJA POSLOVNE OBVEŠČEVALNE DEJAVNOSTI

Obveščevalna dejavnost na gospodarskem področju se je razvila v pomembno in hitro razvijajočo gospodarsko vejo. Zasebne organizacije, ki se ukvarjajo s poslovno obveščevalno dejavnostjo, so tako v zadnjih letih doživljale izjemen razvoj. Med vodilne ponudnike storitev na tem področju sodijo Competitive Intelligence Service Inc, Fuld & Company ter Economist intelligence unit.

Competitive Intelligence Services Inc.

Competitive intelligence serviseec Inc. (CIS)²³ ponuja podjetjem iz različnih industrijskih panog storitve pridobivanja informacij o njihovih konkurentih in trgu s pomočjo primarnih in sekundarnih raziskav ter izobraževanje na področju konkurenčne obveščevalne dejavnosti.

Svoje storitve ponujajo podjetjem, ki delujejo na področju finančnih storitev, elektronike, založništva, računalništva, avtomobilske industrije, satelitske tehnologije, telekomunikacij, internetnih storitev, letalstva, farmacije, kemične industrije, prehrambene industrije ter gradbeništva. V izogib morebitnim konfliktom interesov CIS sodeluje le z enim naročnikom oz. stranko v posamezni poslovni kategoriji. Za olajšanje postopkov zaposlovanja svojih naročnikov, imajo uslužbenci CIS dostop tudi do podatkovnih baz kaznivih dejanj.

Pri svojem delovanju se opirajo na izvajanje primarnih raziskav; na to področje sodi predvsem izvajanje poglobljenih intervjujev z vodstvenimi delavci ter ostalimi posamezniki, ki bi lahko posredovali koristne informacije. Za dopolnitev primarne raziskovalne dejavnosti izvajajo tudi izčrpne sekundarne raziskave, ki vključujejo uporabo javno dostopnega gradiva, kamor sodijo različne podatkovne baze, knjižnična in arhivska gradiva ter pravni akti.

²³ Competitive Intelligence Services Inc., s sedežem v Naplesu, na Floridi, je eno izmed vodilnih podjetij na področju konkurenčne obveščevalne dejavnosti v ZDA.

Informacije, pridobljene s pomočjo obeh raziskovalnih dejavnosti, se nanašajo na strateške in taktične usmeritve podjetij, marketinške taktike, prodajne zneske in trende, oglaševalske projekte, raziskave in razvoj novih proizvodov in storitev, poslovno kulturo in delovno okolje podjetij, dojetanje konkurence, poglobljene raziskave vodstvenih delavcev, distribucijske kanale ipd.

CIS deluje znotraj proračunskega okvira naročnika. V skladu s tem ponujajo različne projekte, ki se, glede na proračun, razlikujejo po izčrpnosti in obsežnosti raziskave ter posledično tudi izčrpnosti in obsežnosti pridobljenih informacij (Competitive Intelligence Service Inc, <http://www.compintel.net> 10. december 2006).

Fuld & Company

Podjetje Fuld & Company²⁴ naročnikom ponuja celoten sklop poslovnih obveščevalnih storitev, vključno z raziskavami in analizami, strateškim in drugim svetovanjem ter izobraževanjem s področja zunanjega konkurenčnega okolja podjetij. Svetovalno podjetje, v največji meri, deluje na področjih zdravstva in farmacije, industrije in proizvodnje, visoke tehnologije, energije, potrošniških dobrin in storitev, finančnih storitev ter telekomunikacij.

Osnovo za delovanje podjetja predstavljajo sekundarne raziskave, ki jih dopolnjujejo s primarnimi raziskavami (intervjuji s konkurenti, z njihovimi strankami, dobavitelji in drugimi strokovnjaki). Storitve, ki jih izvaja svetovalno podjetje, so fleksibilne ter prilagojene posameznim naročnikom.

Mednje najpogosteje sodijo:

- strateško analiziranje ter svetovanje naročnikom, oblikovanje celotne podpore pri razvoju podjetja;
- svetovanje na področju oblikovanja konkurenčne obveščevalne dejavnosti; sem sodijo strateške simulacije in delavnice, izobraževanje na področju zgodnjega opozarjanja in oblikovanja ustreznega obveščevalnega procesa;
- splošno izobraževanje o konkurenčni obveščevalni dejavnosti.

²⁴ Fuld & Company, s sedežem v Cambridgeu, Massachusetts, je leta 1979 ustanovil Leonard Fuld, eden izmed pionirjev poslovne obveščevalne dejavnosti.

Vodilo njihovega delovanja je tesno ter neprekinjeno sodelovanje s svojimi naročniki, ki omogoča optimalno doseganje zelenih ciljev. Z mrežo poslovnih partnerjev in sodelavcev je svetovalno podjetje Fuld & Company prisotno v Severni Ameriki, Zahodni Evropi, Latinski Ameriki, Avstraliji ter vseh večjih azijskih poslovnih centrih (Fuld & Company, <http://www.fuld.com> 10. december 2006).

Economist intelligence unit

Economist intelligence unit²⁵ (EIU) je vodilni ponudnik državnih, industrijskih ter menedžerskih analiz na svetu. Med njihove naročnike sodijo tako mednarodna podjetja ter finančne ustanove kot tudi univerze ter vladne agencije.

Poglavitni namen svetovalnega podjetja je nuditi analize in napovedi izvršnim delavcem ter jim s tem omogočiti sprejemanje ustreznih odločitev. Na področje njihovega delovanja sodi:

- izvajanje analiz in napovedi trendov v posameznih državah na več kot 200 različnih trgih; na to področje sodi analiziranje aktualnih razvojnih napredkov posameznih držav, podrobno analiziranje gospodarskega, političnega in poslovnega okolja v posameznih državah, opredeljevanje dolgoročnih ter kratkoročnih tveganj, analiziranje investicijskih in tržnih pogojev v posameznih državah ipd;
- ugotavljanje industrijskih trendov v osmih gospodarskih sektorjih; mednje sodijo avtomobilska industrija, potrošniške dobrine ter trgovina na drobno, energija, finančne storitve, prehranska industrija, zdravstvo in farmacija, telekomunikacije in tehnologija ter potovanje in turizem;
- oblikovanje aktualnih menedžerskih strategij in praks.

Posebna pozornost je namenjena vladam in njihovim institucijam. V skladu s tem svetovalno podjetje v različnih državah organizira srečanja vodilnih politikov in vladnih uradnikov, kjer razpravljajo o ključnih sektorjih in temeljnih poslovnih trendih države gostiteljice.

Za učinkovito opravljanje svojega dela ima EIU na voljo več kot 40 oddelkov po vsem svetu (Economist Intelligence Unit, <http://www.eiu.com> 8. december 2006).

²⁵ Economist Intelligence Unit, ustanovljen leta 1946, sodi v okrilje skupine The Economist.

Primerjava opisanih zasebnih ponudnikov poslovne obveščevalne dejavnosti

Kot je razvidno, so si funkcije zgoraj opisanih zasebnih ponudnikov poslovne obveščevalne dejavnosti med seboj zelo podobne. Za večino izmed njih velja, da njihove naloge niso omejene zgolj na pridobivanje in analiziranje informacij, temveč obsegajo celoten spekter poslovnega svetovanja na različnih področjih ter fazah poslovanja. Upravičeno jih lahko torej poimenujemo svetovalna podjetja. Vsa izmed opisanih podjetij ponujajo tudi izobraževanja s področja poslovne obveščevalne dejavnosti ter objavljajo različne publikacije. Tudi načini delovanja se med seboj bistveno ne razlikujejo. Ker je pridobivanje informacij zasebnih ponudnikov gospodarske obveščevalne dejavnosti omejeno na javno dostopne vire, predstavljajo osnovo za pridobivanje informacij računalniške baze, knjižnice, raznovrstne oblike elektronskih in tiskanih medijev ter intervjuji in osebni razgovori. Zasebni ponudniki poslovne obveščevalne dejavnosti svojih storitev ne ponujajo le komercialnim podjetjem in organizacijam, pač pa svoje storitve, še zlasti je to značilno za Economist intelligence unit, ponujajo tudi državnim institucijam ter vladnim organizacijam. Opisana svetovalna podjetja se pri svojem delovanju ne omejujejo na posamezen gospodarski segment, temveč delujejo tako na področju informacijskih tehnologij, avtomobilske industrije ter gradbeništva kot tudi na področju finančnih storitev ter celo potovanj in turizma. Stroški najema ponudnikov poslovne obveščevalne dejavnosti so odvisni od posameznih projektov ter nalog, ki jih ta podjetja izvajajo. Konkretnih podatkov o ceni in stroških ponudnikov poslovne obveščevalne dejavnosti tako nisem zasledila. Na podlagi njihovih naročnikov, kamor sodijo gospodarsko zelo uspešna podjetja, sklepam, da so tudi stroški najema svetovalnih podjetij temu primerni.

4.3.2 NAJBOLJ OGROŽENE OZIROMA OBVEŠČEVALNO ZANIMIVE GOSPODARSKE DEJAVNOSTI

Merilo za vrednost informacije na gospodarskem področju je velikost prednosti pred tekmeci na trgu, ki jo imetniku poslovne skrivnosti le-ta omogoča. Veje gospodarske dejavnosti, ki slovijo po svojem hitrem razvoju, izstopajo tudi po tem, da so njihove poslovne skrivnosti in informacije, s strani obveščevalnih akterjev, tudi najbolj ogrožene (Kop 1991: 27). Ne glede na to, da lahko zasledimo obveščevalne aktivnosti praktično v vseh gospodarskih dejavnostih in podjetjih, kjer vlada konkurenca, pa največjo nevarnost za domače gospodarstvo povzroča odtekanje informacij iz vodilnih visokotehnoloških podjetij.

Med najbolj ogrožene veje gospodarske dejavnosti s strani gospodarske obveščevalne dejavnosti v zadnjih letih sodijo:

- informacijska tehnologija,
- farmacevtska industrija,
- medicinska industrija ter biotehnologija,
- elektronska tehnologija,
- industrija senzorjev in nadzornih sistemov,
- vojaška industrija,
- okoljska industrija,
- industrija kompozitnih materialov in zlitin,
- nanotehnologija.

Seznam najbolj ogroženih gospodarskih dejavnosti ni popoln in se spreminja s tehnološkim razvojem. V študiji *Development of surveillance technology and risk of abuse of economic information – interception capabilities 2000* so kot najbolj zanimive, z vidika obveščevalne dejavnosti, opredelili informacije, ki se nahajajo v naslednjih sektorjih: biotehnologija, genetska tehnologija, okoljska tehnologija, visoko zmogljivi računalniški sistemi, programska oprema, optoelektronika, senzorji, sistemi za shranjevanje podatkov, industrijska keramika, visoko kvalitetne zlitine ter nanotehnologija. V teh sektorjih gospodarskih dejavnosti gospodarsko vohunstvo v prvi vrsti zajema kraje raziskovalnih izsledkov ter podrobne informacije o specialnih proizvodnih tehnikah (European commission final report on Echelon 2001).

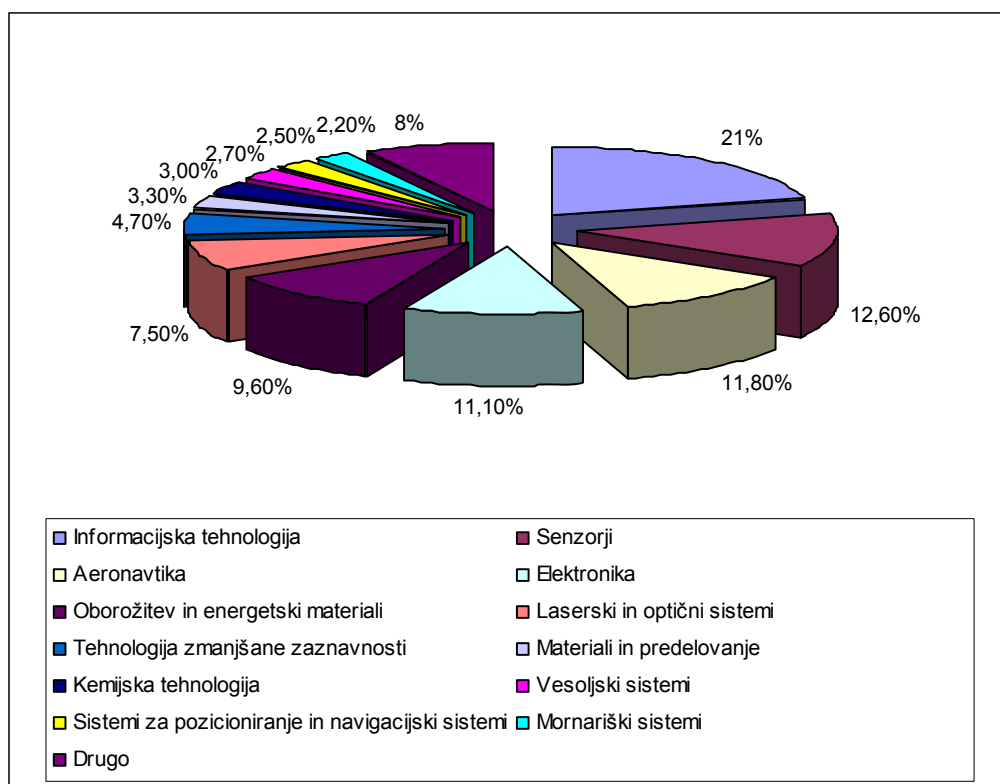
Po podatkih poročila ameriškemu kongresu o tujem gospodarskem zbiranju informacij in industrijskem vohunstvu leta 2005, so bile v fiskalnem letu 2004²⁶ v ZDA najbolj ogrožene naslednje tehnologije in gospodarske panoge (Annual report to congress on foreign economic collection and industrial espionage-2004, 2005):

1. informacijski sistemi, ki so bili v fiskalnem letu 2004 najpogostejši cilj obveščevalne dejavnosti; kar 20 odstotkov vseh prijavljenih primerov je bilo usmerjenih na informacijske sisteme;
2. aeronavtika: na tem področju so bile najbolj ogrožene tehnologije, povezane z brezpilotnimi letali, kompozitnimi materiali, računalniškimi sistemi ter eksperimentalne vesoljske platforme; 12 odstotkov vseh prijavljenih sumljivih primerov je zajemalo področje aeronavtike;
3. elektronika: na to področje je bilo usmerjenih 11 odstotkov vseh prijavljenih primerov v ZDA v fiskalnem letu 2004;
4. senzorji: ti sistemi so v fiskalnem letu 2004 tvorili deset odstotkov prijavljenih sumljivih dogodkov;
5. oborožitev in energetske materiali;
6. programski sistemi za poslovanje podjetij;
7. računalniški mikroprocesorji;
8. formule za izdelavo epoksi smol.

²⁶ Fiskalno leto 2004, kot ga določajo pri ameriški vladi, traja od 1. oktobra 2003 do 30. septembra 2004.

Na področju vojaške tehnologije so se med tehnologije in sisteme, ki so bili največkrat izpostavljeni gospodarski obveščevalni dejavnosti, uvrstili informacijska tehnologija, senzorji, aeronavtika, elektronika, oborožitev in energetski materiali, laserski in optični sistemi, tehnologija zmanjšane zaznavnosti, materiali in predelovanje, kemijska tehnologija, vesoljski sistemi, sistemi za pozicioniranje in navigacijski sistemi ter mornariški sistemi (Annual report to congress on foreign economic collection and industrial espionage-2004, 2005) .

Slika 4.3: Najpogostejši cilji gospodarske obveščevalne dejavnosti na področju vojaške tehnologije

Vir: Annual report to congress on foreign economic collection and industrial espionage - 2004, 2005.

4.3.2.1 Informacijska tehnologija

Informacijska tehnologija²⁷ predstavlja vrh lestvice najbolj zaželenih tehnologij v zadnjih letih. Vzroki za to se nahajajo predvsem v vse večjem globalnem povpraševanju po informacijskih sistemih, ki danes tvorijo osnovo večine civilnih in vojaških sistemov. Nekoč regulirana industrija s predvidljivimi ločnicami in finančnimi vložki se je informacijska industrija preoblikovala v globalen, izrazito konkurenčen, ciklični trg. Borzni tečaji so se zvišali in povečali konkurenčni pritisk, ki vodi v povečan nadzor in analizo zunanjega sveta. Zaradi neprestanega razvoja in izboljšav specifičnih orodij in produktov, se morajo tehnološka podjetja nenehno prilagajati in spoprijemati z novimi izzivi.

Informacijsko-komunikacijske tehnologije predstavljajo pomemben vir rasti in konkurenčnosti. Naložbe v te tehnologije naj bi podjetjem povečevale produktivnost (tako produktivnost dela kot tudi skupno faktorsko produktivnost zaradi tehnološkega napredka), nižale transakcijske stroške, pospeševale inovacije (v procesih in produktih), povečevale usmerjenost h kupcu in izboljševale komunikacijo znotraj podjetja. Intenzivna uporaba informacijskih tehnologij bistveno povečuje tudi organizacijsko in proizvodno prilagodljivost podjetij, kar je z menedžerskega vidika ena najbolj zaželenih lastnosti podjetij v globalnem in konkurenčnem okolju (Jaklič in drugi 2005: 135). Informacijska tehnologija prav tako predstavlja pomemben vir napredka, saj naj bi bile informacijsko-komunikacijske tehnologije najvplivnejši dejavnik uspešnosti podjetja v zadnjih petnajstih letih (Stare in drugi 2005: 99).

Informacijska revolucija pa ne spreminja le pogojev in načinov delovanja na področju civilne sfere, temveč spreminja tudi načine delovanja na področju vojaštva. Za sodobno vojskovanje je značilna povečana potreba po hitrem pretoku informacij, večji sposobnosti v časovnem usklajevanju, hitrejšem in širšem dostopu do obveščevalnih podatkov, večjem poznavanju trenutne situacije ter zaščiti lastnih sil. Nenazadnje informacijska tehnologija predstavlja osnovo za t.i. informacijsko bojevanje²⁸.

²⁷ Informacijska tehnologija zajema področja zajemanja, obdelovanja, shranjevanja in prenašanja vseh vrst informacij. Na področje informacijske tehnologije tako sodi računalniška oprema (računalniki, strežniki, strojna računalniška oprema), programska oprema (software oziroma temeljni operacijski programi ter uporabniški programi), telekomunikacije (povezave, oprema in posebni programi), omrežja (internet, intranet, ekstranet, WAP).

²⁸ Informacijsko bojevanje je bojevanje z informacijami in za informacije kot tudi za in proti informacijski premoči. Informacijsko bojevanje se ne nanaša le na informacije kot predmet napada temveč tudi na informacijo kot orožje in zaščitno tehnologijo. Na področje informacijskega bojevanja sodi bojevanje na področju poveljevanja in nadziranja,

4.3.2.2 Farmaceutska industrija

Farmaceutska industrija je gospodarska panoga, katere glavne naloge so odkrivanje, hitro in varno razvijanje novih zdravilnih učinkovin ter proizvodnja in trženje novih in učinkovitih zdravil. Je ena izmed najbolj dobičkonosnih panog, njene lastnosti pa so povsem specifične in se razlikujejo od ostalih panog predvsem v naslednjem:

- zelo dolgo obdobje od odkritja do razvoja zdravila in plasiranja le-tega na trg,
- visoka stopnja finančnega tveganja in negotovosti v obdobju razvoja zdravil, ki se nadaljuje tudi po prihodu zdravila na tržišče,
- predvidevanje o prihodu novih, boljših zdravil ni mogoče; določena nova ali pa stara, vendar že pozabljena bolezen lahko povsem spremeni proizvodnjo in razvoj v farmacevtskih podjetjih.

Farmaceutska industrija sodi z razvojno-raziskovalnega vidika med kapitalno intenzivne panoge. Vlaganje v razvojno-raziskovalno dejavnost je pripeljalo farmacevtsko industrijo do zelo pomembnega položaja v vsaki družbi. Visoke profitne stopnje (približno deset odstotkov letno), ki so za okoli pet odstotkov višje kot v ostalih industrijskih panogah, omogočajo zanimanje za tvegane razvojne naložbe novih zdravil, saj lahko že eno zelo uspešno zdravilo povrne vse stroške razvoja in raziskav ter omogoči nadaljnje razvojno-raziskovalne dejavnosti (Progar 2001).

Najmočnejša farmacevtska podjetja, ki so gonilna sila panoge, se močno razlikujejo od majhnih podjetij, ki so praviloma le sledilci. To je odvisno od obsega, sredstev ter znanja, ki omogočajo razvoj novega zdravila, in uspešnosti podjetij. Kompleten proces načrtovanja novega zdravila je namreč strokovno in finančno zelo zahteven, tako da lahko stroške novih zdravil krijejo le največja farmacevtska podjetja – multinacionalke (Progar 2001).

Visoka tveganja razvijanja novega zdravila, veliki finančni vložki ter visoke profitne stopnje tako narekujejo oster boj med konkurenčnimi podjetji, za katera so pravočasne in točne informacije ključnega pomena.

bojevanje na področju obveščevalne dejavnosti, elektronsko bojevanje, psihološko bojevanje, hekersko bojevanje, gospodarsko informacijsko bojevanje ter kibernetično bojevanje.

4.3.2.3 Elektronska industrija

Elektroniko danes vsebuje večina električnih naprav, poleg naprav pa na elektroniki temeljijo tudi celi sistemi (elektroenergetika, avtomatizirani proizvodni postopki, varnostni, vojaški, policijski, prometni sistemi zvez in nadzora ipd.). Elektronska industrija je ena izmed ključnih tehnologij, ki vplivajo na vojaške zmogljivosti posameznih držav. Elektronski sistemi se namreč nahajajo ali uporabljajo v proizvodnji praktično vseh sodobnih oborožitvenih sistemov.

Tudi na področju te tehnološke panoge vlada huda konkurenca. Pred proizvajalce elektronskih sistemov se postavljajo vedno nove zahteve, posledično pa elektronski elementi postajajo vedno manjši, hitrejši in zmogljivejši. Hiter napredek prinaša panogi velike gospodarske koristi ²⁹ (Christensen, Anthony, Roth 2004: 198-220).

Med elektronskimi sistemi, nad katerimi so bile največkrat izvajane obveščevalne aktivnosti, v zadnjih letih sodijo komponente za razvoj raketnih sistemov, mikrovalovni ojačevalci, sistemi za nadzor letenja, optoelektronski sistemi, mikroelektronika, napredni polprevodniki ter integrirana vezja.

4.3.2.4 Industrija senzorjev in nadzornih sistemov

Tudi industrija senzorjev igra pomembno vlogo na vojaškem področju, saj le-ti predstavljajo »oči in ušesa« vseh sodobnih vojaških sistemov ter posledično omogočajo učinkovito izvajanje vojaških operacij. V tej kategoriji med najbolj ogrožene sisteme v zadnjih letih sodijo predvsem visoko zmogljive kamere in druge vizualne naprave, radarski in akustični sistemi, naprave za nočno opazovanje, infrardeči senzorji ter, predvsem v ZDA, tudi senzorske platforme za brezpilotna letala.

²⁹ Celotno sredi hude krize leta 2001 je imela industrija polprevodnikov v ZDA skoraj 140 milijard dolarjev prihodka. Približno šestino povečanja produktivnosti v ZDA v drugi polovici 90-ih let je mogoče pripisati napredku v industriji polprevodnikov (McKinsey global institute. Productivity in the US. Washington, 2001).

4.3.3 NAČINI IZVAJANJA GOSPODARSKE OBVEŠČEVALNE DEJAVNOSTI

Čeprav se izvajanje obveščevalnih aktivnosti pogosto povezuje z zapletenimi tajnimi operacijami, se večina kraj tehnoloških podatkov izvaja s precej bolj enostavnimi in diplomatsko manj tveganimi metodami in tehnikami. Te metode se z leti ne spreminjajo veliko, čeprav je napredek v tehnologiji v zadnjih letih precej olajšal tudi izvajanje gospodarske obveščevalne dejavnosti.

V letnem poročilu Ameriškemu kongresu o tujem gospodarskem zbiranju informacij in industrijskem vohunstvu leta 2005 je ameriška Obrambno-varnostna služba DSS tako ugotovila, da so bila sredstva in tehnike, uporabljene pri pridobivanju pomembnih informacij in tehnologij, v večini primerov najpreprostejše, najvarnejše in najcenejše.

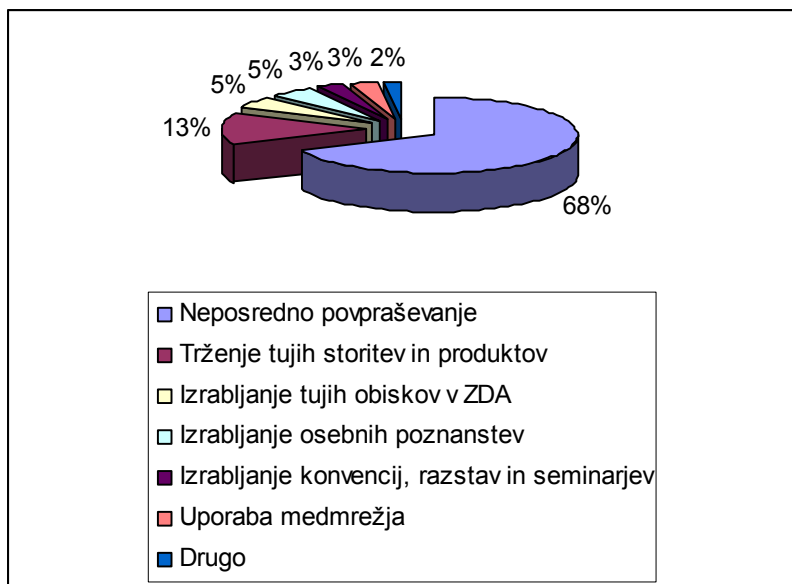
Najpogosteje uporabljena metoda zbiranja informacij, v fiskalnem letu 2004, je bila tako neposredno povpraševanje, ki je bilo izvedeno preko elektronske pošte, telefona, pisem ali celo osebne stika. Prednosti takšne metode, ki je bila uporabljena pri skoraj treh četrtinah vseh prijavljenih sumljivih dogodkov, so nizki stroški poizvedovanja ter varnost, saj za takšno zbiranje informacij niso predvidene kazni.

Naslednja najpogosteje uporabljena metoda je trženje tujih produktov in storitev visokotehnološkimi podjetjem. Tuji strokovnjaki z ustreznim tehnološkim znanjem ponudijo svoje usluge raziskovalnim ustanovam, akademskim institucijam in drugim organizacijam. Tovrstna metoda je še posebej priljubljena pri tujih podjetjih, katerih dejavnost je povezana s programsko ali strojno računalniško opremo. Z vgradnjo in vzdrževanjem svojih proizvodov v podjetjih pridobijo dostop do opreme in tehnologij, ki drugače niso dostopne. Posebnost te metode je predvsem v tem, da so tuja podjetja, ki zbirajo informacije, povabljeni v oškodovana podjetja in za svoje storitve celo plačana.

Izrabljanje tujih obiskov v ZDA je metoda, ki je bila v fiskalnem letu 2004 uporabljena v dobrih petih odstotkih prijavljenih primerov. Povečano povpraševanje po tuji delovni sili v visokotehnoloških dejavnostih in povečanje neposrednih tujih naložb v ZDA so povečale dostop tudi do ameriških tehnologij in poslovnih skrivnosti.

Med preostale najpogosteje uporabljene metode zbiranja informacij sodijo še uporaba medmrežja, izrabljanje konvencij, razstav ter osebnih poznanstev, ter nekatere tradicionalne vohunske metode, kot so opazovanje, zasledovanje in rekrutiranje.

Slika 4.4: Načini izvajanja gospodarske obveščevalne dejavnosti v ZDA v fiskalnem letu 2004

Vir: Annual Report to Congress on Foreign Economic Collection and Industrial Espionage – 2004, 2005.

Sicer pa so načini izvajanja gospodarske obveščevalne dejavnosti tesno povezani z viri informacij, med katere sodijo (Vrenko 1998):

- Tisk in knjige: pridobivanje podatkov iz tovrstnih virov je relativno enostavno, saj so praviloma javno dostopni, poceni in izčrpni; glavne pomanjkljivosti pridobivanja podatkov iz takšnih virov je pogosto njihova preobsežnost ter zastarelost informacij, ki se nahajajo v njih.
- Računalniške baze podatkov: baze podatkov so praktično neizčrpen vir informacij. Ena izmed najbolj priljubljenih je zagotovo internet, predvsem zaradi enostavne dostopnosti in cenovne ugodnosti; pomanjkljivost tovrstnega pridobivanja podatkov je pogosto zastarelost informacij in omejen dostop do originalnih dokumentov.

- Patentne listine: pridobivanje podatkov iz patentnih listin je izjemno učinkovito, saj naj bi se v njih, po nekaterih podatkih, nahajalo kar 80 odstotkov vseh koristnih tehničnih informacij; težave pri uporabi teh virov se pojavijo zaradi zapletenega strokovnega jezika, v katerem so praviloma objavljene, ter veliki zamudi, s katero se objavijo. Za določene sektorje industrije pa patentne listine sploh ne obstajajo.
- Formalni viri informacij: gre predvsem za institucije, ki so po uradni dolžnosti dolžne dajati informacije. Mednje sodijo gospodarski in registrski oddelki sodišč, zemljiški kataster ter različne zbornice – gospodarska zbornica, detektivska zbornica in podobno.
- Javne študije: prednosti pridobivanja podatkov s pomočjo javnih študij, ki jih po naročilu izvedejo tovrstni ponudniki storitev, so zlasti natančnost in zanesljivost informacij. Včasih tovrstno pridobivanje informacij ne pride v poštev, saj študije ni vedno mogoče izpeljati tedaj, ko jo iskalec informacij najbolj potrebuje.
- Konkurenti: so lahko bogat vir informacij, bodisi prek svojih finančnih in trgovskih komunikacij bodisi prek internih komunikacij. Informacije, pridobljene neposredno od konkurentov, so praviloma zelo zanesljive.
- Dobavitelji in podliferanti: le-ti so zelo znan vir koristnih informacij, ki ga je potrebno sistematično izkoriščati, saj so dobavitelji pri konkurenčnih podjetjih pogosto isti.
- Izobraževalna in študijska potovanja: pridobivanje informacij na poslovnih misijah in študijskih potovanjih je lahko zelo učinkovito, če je ustrezno pripravljeno in izvedeno. Pogosto se zgodi, da se, podobno kot na kongresih tudi na potovanjih srečujejo ljudje iz istih strok, ki so lahko ob profesionalnem pristopu nezanemarljiv vir informacij.

- Kongresi in simpoziji: so odlična priložnost za izmenjavo informacij. Na njih se srečujejo pripadniki istih strok, ki so med seboj pogosto celo v prijateljskih odnosih, kar pridobivanje informacij pogosto precej olajša.
- Študentje, pripravniki in honorarni delavci: predstavljajo eno izmed največjih groženj podjetju glede zlorabe informacij. Neredko se zgodi, da imajo te osebe dostop do strateško pomembnih informacij podjetja, do katerih pa ne čutijo posebne lojalnosti in jih tudi relativno hitro zapuščajo.
- Zunanji ponudniki obveščevalnih storitev: mednje sodijo zlasti zasebne organizacije, ki se ukvarjajo s poslovno obveščevalno dejavnostjo. Te so lahko učinkovit vir informacij, če so podjetja zanesljiva, informacije, ki se jih zahteva, nedvoumno izražene ter obstaja ustrezno sodelovanje in izmenjava informacij med naročnikom in organizacijo, ki takšno storitev izvaja.

4.3.4 ZAŠČITA NA NIVOJU PODJETIJ

Materialna škoda, zmanjšanje prihodkov zaradi konkurenčnega proizvoda na domačem trgu ter izgube tehnološke prednosti, izgube zaradi zmanjšanih možnosti za izvoz, zmanjšanje ugleda ter nacionalna gospodarska škoda zaradi izgube delovnih mest so le nekatere izmed posledic, ki jih povzroča nepooblaščno odtekanje informacij iz podjetij (Kop 1991: 22). Da bi si zagotovila čim bolj učinkovito zaščito poslovnih skrivnosti in pomembnih informacij, morajo podjetja nujno opredeliti, katere informacije so občutljive in jih kot take tudi klasificirati ter izdelati oceno ogroženosti, s katero določijo stopnjo ranljivosti pred neželenimi prenosi informacij. Nadalje morajo podjetja razviti potrebno varnostno politiko, ki bo zadevala točno določene probleme, s katerimi se srečujejo. Osebe mora biti jasno opozorjeno na to, katere informacije so še posebej zaupne in na kakšen način bi lahko konkurenti prišli do njih. Varnostno politiko je potrebno redno ocenjevati in prilagajati na spremembe, ki se tičejo konkurentov in podatkov. Prvi korak za uspešno zavarovanje je zagotoviti čim kvalitetnejši pritok informacij, ob tem pa izničiti oziroma vsaj zmanjšati odtok lastnih.

Med ukrepe zavarovanja pred izgubo informacij tako uvrščamo naslednje ukrepe:

- **organizacijske ukrepe,**
- **kadrovske ukrepe,**
- **tehnične ukrepe,**
- **pravne ukrepe.**

Organizacijski ukrepi

Šibke točke, ki se pojavljajo na organizacijskem področju in imajo lahko za podjetje pogubne posledice, so predvsem neustrezno vodenje obiskovalcev po obratih, neustrezno shranjevanje vmesnih in končnih nosilcev informacij, stiki na konferencah in seminarjih ter neprimerno objavlanje strokovnih člankov.

Vmesni nosilci informacij so materializirani nosilci informacij, ki nastanejo kot stranski proizvod pri postopku izdelave zelenega nosilca informacij. Mednje sodijo zlasti trakovi namiznih tiskalnikov, kopirni papirji, računalniški diski ter nadomeščeni pisni ali slikovni osnutki. S tovrstnimi viri informacij je potrebno ravnati izredno pazljivo ter po končani uporabi zagotoviti njihovo zanesljivo uničenje.

Kot sem že omenila, so tudi stiki na konferencah in podobnih srečanjih zelo privlačni za vsakogar, ki bi rad prišel do poslovnih informacij. Na njih se namreč srečujejo ljudje, ki so praviloma strokovnjaki na svojem področju in jim za doseg njihovih ciljev zadostuje morda le nekaj, navidezno nepomembnih informacij.

Pri objavljanju strokovnih člankov morajo biti opredeljeni dobro premišljeni organizacijski predpisi, ki preprečujejo nepotrebno razkrivanje občutljivih informacij (Kop 1991: 41).

Kadrovski ukrepi

Na kadrovskem področju se šibke točke nahajajo zlasti na področju zaposlovanja, premestitev ter prenehanj delovnih razmerij. Pomembno je, da se na delovnih mestih, kjer je potrebno poznati ključne informacije, nahajajo zelo zanesljivi in strokovno usposobljeni ljudje, ki so tudi ustrezno varnostno preverjeni. Težave, ki bi se lahko pojavile pri prenehanju delovnega razmerja v določeni meri zmanjšuje že zakonodaja s pravnimi akti, ki opredeljujejo ravnanje delavcev glede poslovnih skrivnosti in zaupnih informacij tudi po tem, ko ti že zapustijo podjetje, vseeno pa je potrebno posebno pozornost nameniti morebitnim sumljivim dejanjem delavcev, s katerimi bo delovno razmerje prekinjeno. Mednje sodijo zlasti zbiranje razne dokumentacije, ostajanje na delu izven delovnega časa kot običajno in podobno. Do zlorabe informacij lahko pride tudi v primeru neustrezne obveščnosti delavcev glede pomena ključnih informacij. Morebitna pisna izjava ob sklenitvi delovnega razmerja, brez dejanske dobre poučenosti zaposlenih, pogosto ne zadostuje (Kop, 1991: 38).

Pravni ukrepi

Ne glede na to, da zakonodajni organi praviloma nudijo dobre možnosti za zavarovanje poslovnih skrivnosti in občutljivih informacij, tudi na pravnem področju, predvsem zaradi nepoznavanja predpisov, nedoslednosti, pravne nestrokovnosti in nepravočasnosti, pogosto prihaja do težav.

Najpogostejše šibke točke na področju pravnih zadev so povezane s slabo opredelitvijo poslovnih skrivnosti, slabimi določili v pogodbah o zaposlitvi ter pogodbah s poslovnimi partnerji, nepoznavanjem tujega prava ter celo nestrokovnostjo pravnih zastopnikov.

Zakonodajalec prepušča podjetju, da v statutu ali drugem splošnem aktu opredeli poslovno skrivnost. Dobra opredelitev poslovne skrivnosti je izredno pomembna, saj je ob morebitni zlorabi eden od bistvenih pogojev za uspeh na sodišču. Pred njeno opredelitvijo se je potrebno dobro seznaniti z njenim bistvom, pogoji, ki morajo biti izpolnjeni za njeno razglasitev, ter zakoni, ki jo opredeljujejo.

Možnosti za zmanjšanje zlorabe informacij ponujajo tudi ustrezna določila v pogodbah o zaposlitvi in pogodbah s poslovnimi partnerji. Težave se pojavljajo zlasti v primeru kooperacij, kadar je za nemoteno poslovanje nujno razkriti tudi informacije, ki so sicer označene kot poslovna skrivnost. V primeru sodelovanja s tujimi partnerji je tveganje glede zlorabe informacij lahko še večje. V tem primeru se lahko tveganje v veliki meri zmanjša, če pri oblikovanju dogovorov sodelujejo pravni strokovnjaki, ki dobro poznajo pravo države pogodbenega partnerja (Kop 1991: 46).

Tehnični ukrepi

Namen ukrepov na tehničnem področju je preprečiti dostop do materializiranih poslovnih skrivnosti in drugih občutljivih informacij. Sredstva za izvajanje tehničnih ukrepov so zelo različna, njihova skupna lastnost pa je, da onemogočajo dostop nepooblaščenim osebam oziroma povečujejo tveganje njihovega delovanja ter jih, posledično, odvrnejo od nameravanega dejanja. Med tehnične ukrepe sodijo predvsem fizično in tehnično varovanje z varnostniki in nadzornimi napravami (Kop 1991: 46).

5. ANALIZA PRIMEROV GOSPODARSKE OBVEŠČEVALNE DEJAVNOSTI

Praktično nemogoče je oceniti koliko primerov gospodarske obveščevalne dejavnosti se je odvijalo v preteklosti, saj velika večina izmed njih nikoli ni prišla na oči javnosti. Kot sem že omenila, javno razpravljanje o tem ni v interesu niti oškodovanih podjetij niti subjektov, ki obveščevalno dejavnost izvajajo. Sklepam lahko le, da primeri obveščevalne dejavnosti v zgodovini niso bili redki ter, da njihovo število z gospodarskim razvojem narašča. V nadaljevanju bom predstavila nekaj najbolj odmevnih primerov v zgodovini in zadnjih nekaj letih ter poskušala ponazoriti, v kakšni smeri so se razvijale tehnike in metode delovanja.

5.1 SKRIVNOST SVILE

Svilena tkanina je bila prvič uporabljena v antični Kitajski, verjetno že okoli šestega tisočletja pred našim štetjem, zagotovo pa v tretjem tisočletju pred našim štetjem. Čeprav je bila prvotno namenjena le cesarski družini, se je njena uporaba počasi razširila skozi kitajsko kulturo tako v geografskem kot tudi socialnem pomenu. Čeprav so kitajski vladarji poskušali zadržati znanje svilarstva pred ostalimi narodi, da bi obdržali monopol v proizvodnji, se je svilarstvo sčasoma razširilo tudi drugje po svetu. Najprej se je svilarstvo razširilo v Korejo, okoli leta 200 pred našim štetjem, kamor so ga prinesli kitajski imigranti. Svila se je nato razširila na zahod skozi različne poti ter kmalu po letu 300 dosegla tudi Indijo. Okoli leta 550 je bizantinski cesar Justinijan na Kitajsko napotil dva meniha, ki sta ob vrnitvi s seboj prinesla jajčeca sviloprejke, skrite v votlih bambusovih palicah, in kmalu zatem je tudi Bizanc pričel izdelovati svilo. Bizantinska cerkev in država sta ustanovili cesarske delavnice, monopolizirale proizvodnjo ter, podobno kot prej Kitajska, skrbno zavarovale skrivnost izdelave svile; vse v tistem času najsodobnejše statve in tkalci so se nahajali znotraj kompleksa palače v tedanjem Konstantinopolu. Vse to je omogočilo razvoj industrije svile na Srednjem Vzhodu ter odvzelo tržni delež Kitajski, ki je zaradi izgube monopola utrpela ogromno gospodarsko škodo (The history of silk, <http://www.silk.org.uk/history.htm> 15. september 2006).

Čeprav primer bizantinske kraje sviloprejk za današnje razumevanje gospodarske obveščevalne dejavnosti ne nosi velikega pomena, je pomemben predvsem zato, ker ga mnogi zgodovinarji označujejo kot prvi dokumentiran primer industrijskega vohunstva v zgodovini.

5.2 SKRIVNOST PORCELANA

Prvi znan primerek porcelana je bil narejen na Kitajskem v šestem stoletju, kjer se je postopoma razvijal v času dinastije T'ang. Pravi porcelan iz trde gladke paste je bil oblikovan na osnovi kaolina oziroma kitajske gline ter petuntse ali t.i. kitajskega kamna. Skrivnost izdelave »belega zlata« so odkrili kitajski alkimisti in jo, kot vse alkimistične skrivnosti, zavili v legende in opisali v obliki bajke. Porcelan se je v Evropi prvič pojavil po odprtju trgovskih poti z Azijo, prvi, ki so porcelan pripeljali neposredno v Evropo pa so bili Portugalci v 16. stoletju. Veliko zanimanje za kitajski porcelan je v Evropi vzbudilo željo po izdelavi lastnega, kar se je v 18. stoletju, po zaslugi duhovnika d'Entrecollesa, tudi zgodilo.

Osnovna in najpomembnejša proizvodnja porcelana na Kitajskem je bila osredotočena na cesarski plantaži Jingdezhen v provinci Jiangxi. D'Entrecolles, ki je tedaj služboval kot jezuitski misijonar na Kitajskem, je obiskal skrivno mesto Kin-Tö-Chen ter podrobno preučil vso tehniko izdelave, ki jo je nato opisal v pismih, septembra leta 1712 in januarja leta 1722. Navkljub nezaupanju Kitajcev in strogim varnostnim ukrepom mu je uspelo ukrasti vzorec kaolina, osnove za izdelavo porcelana, ter ga poslati v Evropo. Tedaj sta kemika Darcet in Macquer odkrila kaolin v okolici Limogesa in industrija porcelana iz mehke mase je lahko stekla (The porcelan trade, <http://www.bell.lib.umn.edu/Products/porc.html> 15. september 2006).

Angleži so ukradli skrivnost Francozom, zahvaljujoč svojemu agentu Thomasu Briandu. Leta 1738 je bilo poročilo duhovnika d'Entrecollesa v celoti natisnjeno v neki zgodovini Kitajske, kar je Angležem omogočilo, da so razširili svojo industrijo ter celo pridobili patent. Ta patent je v Angliji po zakonu dajal lastniku izključno pravico za proizvodnjo porcelana in uvoz surovine. S tem je Angležem in Francozom uspelo prehiteti Nemčijo, ki je s pomočjo dveh znanstvenikov, Johanna Friedricha Bottgerja in Waltherja Von Tschirnhausa, uspela samostojno oblikovati formule za izdelavo porcelana, še preden so pisma očeta d'Entrecollesa pričela krožiti po Evropi (Bergier 1974: 24).

5.3 PRIDOBIVANJE KAVČUKA

Zgodovina uporabe gume sega v Južno Ameriko, kjer so jo za različne ritualne namene uporabljali Azteki, Inki ter druga južnoameriška plemena. Prvi vzorci gume so se, po zaslugi španskih konkvistadorjev, pojavili v Evropi leta 1734, vendar je bila njena uporaba praktično nepoznana vse do leta 1841, ko je Američan Charles Goodyear po naključju odkril postopek vulkanizacije kavčuka.

Industrija kavčuka je postala v 19. stoletju vohunski paradiz in navkljub vsej opreznosti je bilo ukradenih okoli deset tajnih formul za vulkanizacijo, obteževanje in ravnanje s kavčukom. Industrija kavčuka se je razvijala tako hitro, da se je pričelo postavljati vprašanje surovinskih virov. Tedaj se je Angležu Henryju Wickhamu posrečilo nezakonito izvoziti seme kavčukovca iz Brazilije, tedaj edine izvoznice surovin za izdelavo gume (Bergier 1974: 46).

Wickham je takrat živel in delal v okolici Santerema, v porečju reke Tapaios, brazilskega predela, ki je bil do tedaj praktično neraziskan. Na tej planoti je Angležu, kljub varnostnim ukrepom, ki so jih sprejeli Brazilci, uspelo nabrati približno 70.000 semen kavčukovca ter jih nato z ladjo prepeljati v Anglijo. Semena kavčukovca, od katerih jih je vzkalilo le 2700, so v botanične vrtove v Londonu prispela junija leta 1876, od koder so jih nato preselili na Šri Lanko, Borneo in Malezijo. Istega leta je bil v Braziliji izveden še en uspešen poskus kraje semen kavčukovca. Robert Cross je iz Anglije odpotoval kmalu po vrnitvi Henryja Wickhama ter ob svojem povratku, novembra, s seboj prinesel okoli 1000 semen, s spodnjega porečja Amazonke (History of natural rubber, <http://www.irrdb.com/IRRDB/NaturalRubber/History/History1.htm> 15. september 2006).

Britanske plantaže kavčukovca v Aziji so se izkazale za veliko uspešnejše od brazilskih; v veliki meri tudi zaradi specifičnih drevesnih boleznih in škodljivcev, ki za razliko od porečja Amazonke, v Aziji niso obstajala. Britanska proizvodnja kavčuka je tako kmalu preseгла brazilsko, s čemer ji je povzročila ogromne gospodarske izgube. Angležu Henryju Wickhamu je bil za njegove usluge, podeljen plemiški naziv.

5.4 SISTEM ECHELON

V Evropskem parlamentu so 5. julija 2000, na podlagi študije *Development of surveillance technology and risk of abuse of economic information – interception capabilities 2000*,³⁰ sprejeli odločitev o ustanovitvi začasnega komiteja o sistemu Echelon. V študiji je bilo nakazano, da se je Echelon oddaljil od svojega prvotnega namena, torej obrambe pred Vzhodnim blokom, ter se uporabljal za namene industrijskega vohunstva. V podporo tem trditvam so bili podani tudi primeri domnevnega vohunstva; Thomson CSF in Airbus sta bili le dve izmed korporacij, ki so bile oškodovane zaradi delovanja Echelona.

- *Primer Thomson CSF*

Leta 1994 je NSA prestrezala telefonske klice med francosko korporacijo Thomson CSF³¹ in brazilsko vlado med pogajanjem o projektu SIVAM - 1,4 milijarde vrednem nadzornem sistemu za amazonski deževni gozd. Opravičilo za prestrezanje klicev naj bi bilo domnevno podkupovanje članov brazilске vlade s strani francoske korporacije. Pridobljene podrobnosti o pogajanjih naj bi bile nato posredovane ameriški korporaciji Raytheon Corporation, ki je ob koncu tudi pridobila pogodbo.

- *Primer Airbus*

Leta 1995 je NSA prestregla vse telefonske klice ter druge komunikacije med evropskim konzorcijem Airbus, nacionalnim letalskim prevoznikom Savdske Arabije ter arabsko vlado. Razlogi za takšno delovanje so bili podobni kot v zgoraj opisanem primeru; Airbus naj bi podkupoval politične funkcionarje v Savdski Arabiji. Informacije o pogajanjih so bile nato posredovane ameriškemu uradniku, ki so oblikovali ponudbo za ameriški korporaciji Boeing Company in McDonnell Douglas Corporation. Pogodba v vrednosti šest milijard ameriških dolarjev je tako v končni fazi pripadla ameriškima korporacijama (Campbell 1999: 18).

³⁰ Študija o »razvoju tehnologije nadzovanja in tveganju o zlorabi gospodarskih informacij«, ki jo je financirala agencija STOA, je bila izvedena leta 1999 ter bila predstavljena na zaslišanju Komiteja za državljanske pravice in svoboščine, v okviru tematike »Evropska unija in zaščita podatkov«.

³¹ Thomson CSF je eden vodilnih proizvajalcev elektronike ter pomemben pogodbenik za obrambno industrijo. Družba se je leta 2000 preimenovala v Thales Group.

Sistem Echelon je globalni vohunski sistem, ki zajema in analizira elektronske komunikacije in signale. Nadziran je s strani NSA in deluje v povezavi z angleškim Vladnim štabom za telekomunikacije (GCHQ, Government Communication Headquarters), Vladnim birojem za varnost telekomunikacij Nove Zelandije (GCSB, Government Communication Security Bureau), Komunikacijskimi varnostnimi ustanovami Kanade (CSE, Communications Security Establishment) in avstralskim direktoratom za varnost Ministrstva za obrambo (DSD, Defence Signals Directorate).

Z različnimi zemeljskimi postajami in sateliti sistem Echelon sprejema komunikacije s civilnih satelitov Intelsat in Inmarsat, ki so namenjeni tako civilnim kot tudi diplomatskim in vladnim komunikacijam, z obveščevalnimi sateliti pa sprejema druge vrste signalov in komunikacij in jih pošilja na zemeljske postaje. Echelon prestreza satelitske komunikacije, radijske komunikacije, elektronsko pošto, fakse, telefonske klice, radarske signale, telemetrijo raket, locira različne oborožitvene sisteme itd. Sistem prestreže veliko večino informacij in jih s pomočjo posebnih računalniških sistemov prefiltrira (European Commission Final Report on Echelon, <http://cr.yip.to/export/2001/09.07-europe.html> 29. marec 2006).

James Woosley, nekdanji direktor CIE, je na tiskovni konferenci, na zahtevo ameriškega zunanjega ministrstva, potrdil, da so ZDA, s pomočjo sistem Echelon, izvajale vohunske operacije v kontinentalni Evropi. Vendar pa je bila večina, kar 95 odstotkov, teh informacij pridobljena iz javno dostopnih virov in le pet odstotkov so tvorile ukradene tajne informacije. Opravičilo za izvajanje vohunstva so bila raznovrstna podkupovanja, ki so se jih evropska podjetja posluževala v gospodarskih pogajanjih. Vohunstva so se Američani poslužili, da bi pridobili gospodarske obveščevalne podatke o državah, ki naj ne bi spoštovale dogovorov o sankcijah in uporabi dvonamenske tehnologije ter se zoperstavili podkupovanju pri sklepanju gospodarskih pogodb. Te informacije, po trditvah Woosleya, niso bile posredovane ameriškim podjetjem.

5.5 PROCTER & GAMBLE IN UNILEVER

Eden izmed najbolj odmevnih primerov gospodarske obveščevalne dejavnosti v zadnjih nekaj letih je izbruhnil leta 2001 med ameriško korporacijo Procter & Gamble³² ter njenim evropskim konkurentom - korporacijo Unilever.³³

Na področju proizvodnje izdelkov za osebno nego, kjer med tekmeci vlada huda konkurenca, so informacije o novih proizvodnih linijah, o datumih lansiranja na trg, o cenovni ter oglaševalski politiki skrbno varovane. Podobno kot v drugih družbah tudi pri korporaciji Procter & Gamble namenjajo veliko pozornost pridobivanju vseh javno dostopnih podatkov o konkurentovih delovanjih.

Leta 2000 so odgovorni za konkurenčno obveščevalno dejavnost pri korporaciji Procter & Gamble sklenili pogodbo z zunanjo družbo, ki je nadalje najela več podizvajalcev za izvajanje preiskave ter pridobivanje informacij o konkurentih. Projektu, ki se je začel izvajati jeseni leta 2000, je bil dodeljen proračun v višini treh milijonov dolarjev. Zasebni preiskovalci, med katerimi naj bi bili nekdanji vietnamski veterani,³⁴ naj bi s pomočjo preiskovanja smetnjakov pred pisarnami podjetja Unilever ter lažnega izdajanja za tržne analitike uspeli pridobiti nekatere ključne informacije o Unileverjevih produktih za nego las, cenovni politiki ter o datumih njihovega lansiranja (Boatright 2003: 152).

John Pepper, predsednik korporacije Procter & Gamble zatrjuje, da je preklical projekt spornega pridobivanja informacij ter o tem delovanju na lastno pobudo obvestil oškodovano podjetje takoj, ko je bil obveščen o izvajanju neetičnih operacij. Kmalu po izbruhu škandala je družba Procter & Gamble tudi javno priznala, da se je sporno pridobivanje informacij dejansko izvajalo, vendar brez vednosti vodilnih menedžerjev ter hkrati zanikala lažno izdajanje zasebnih agentov za tržne analitike ter tovrstno pridobivanje informacij.

³² Procter & Gamble, ameriško korporacijo s sedežem v mestu Ohio, Cincinnati, sta leta 1837 ustanovila dva angleška imigranta William Procter in James Gamble. Družba, ki se je sprva ukvarjala le s proizvodnjo mila in sveč je leta 2005 z združitvijo družb Gillette, Braun, Oral-B in Duracell postala največja proizvajalka potrošniških dobrin ter posledično izrinila družbo Unilever na drugo mesto.

³³ Unilever je angleško-nizozemska družba, ustanovljena leta 1930 z združitvijo britanskega proizvajalca mil Lever Brothers in nizozemskega proizvajalca margarine Margarine Unie. Multinacionalna korporacija danes zastopa okoli 400 blagovnih znamk s področja prehrane in osebne nege.

³⁴ Ena izmed družb, ki jo je podjetje Procter & Gamble najelo za pridobivanje informacij o konkurentih, je bila tudi svetovalna družba Phoenix, katere ustanovitelji so med vietnamsko vojno, za potrebe ameriške obveščevalne agencije CIA, pridobivali informacije o zagovornikih vietnamskega režima.

Po mnenju korporacije metode, ki so jih zasebni preiskovalci uporabili, niso zakonsko prepovedane, temveč kršijo le etični kodeks družbe. Tudi Crane (2003: 4) meni, da je, ne glede na očitno etično sporne metode pridobivanja podatkov ta primer težko označiti kot industrijsko vohunstvo. V državah namreč obstajajo različni zakoni glede pridobivanja podatkov iz odpadkov in v mnogih državah takšno delovanje, čeprav sporno, ostaja znotraj določil zakona. Določeno odgovornost za odtujitev informacij pa nosi tudi Unilever, ki očitno pomembnih dokumentov ni ustrezno uničilo.

Kolikšna je bila škoda korporacije Unilever, je težko natančno oceniti. Po mnenju Stephena Milтона, predstavnika za stike z javnostjo pri družbi Unilever, so v šestmesečnem obdobju, v katerem se je izvajal projekt, zasebni preiskovalci pridobili približno 80 različnih dokumentov o lasni kozmetiki Unilever. Nadaljnje težave za Unilever je predstavljalo dejstvo, da sta si ravno v času spornega pridobivanja informacij, obe vpleteni podjetji prizadevali za nakup blagovne znamke Clairol, ki jo je nato ob koncu pridobilo podjetje Procter & Gamble (Crane 2003: 4).

Aprila 2001 je podjetje Procter & Gamble odpustilo tri izvršne delavce, odgovorne za projekt, predsednik korporacije John Pepper pa je zagotovil, da informacije, pridobljene v zgoraj opisanem projektu, ne bodo uporabljene.

V pogajanjih, ki so sledila, je Unilever zahteval med 10 milijonov ter 20 milijonov dolarjev odškodnine zaradi morebitnih izgub, ki bi nastale zaradi neetičnega pridobivanja informacij, ter premestitev osebja z oddelka za lasno kozmetiko v korporaciji, ki bi potencialno lahko prebralo pridobljene dokumente, na takšne položaje, kjer ne bi mogli uporabiti pridobljenih informacij. Oškodovano podjetje je prav tako podalo zahtevo o oblikovanju skupine neodvisnih preiskovalcev, ki bi preučevali poslovanje oddelkov za lasno kozmetiko Procter & Gamble naslednjih nekaj let ter opozorili Unilever na vsakršno situacijo, kjer bi lahko bile uporabljene sporno pridobljene informacije (Boatright 2003: 152).

5.6 NDS IN CANAL PLUS TECHNOLOGIES

Incident leta 2002 se je odvijal med francosko družbo Canal Plus Technologies,³⁵ podružnico medijskega velikana Vivendi Universal, in družbo NDS,³⁶ tehnološkim podjetjem, ki je v večinski lasti medijske korporacije News Corporation.

Marca leta 2002, je družba Canal Plus vložila tožbo zoper NDS zaradi prevare in zlorabe konkurence v višini ene milijarde dolarjev. V obtožbah, ki jih je preiskovala tudi skupina za gospodarsko vohunstvo pri francoski tajni službi, je Canal Plus odkrito obtožil NDS zlorabe tehnologije ter posledično oškodovanje družbe za več milijonov dolarjev dohodka.

Družba NDS je bila tedaj odgovorna za zagotavljanje kodirnih storitev, ki so jih uporabljale satelitske televizijske družbe za preprečevanje spremljanja programov, za katere uporabniki niso plačali. Canal Plus, ki je uporabil lastno varnostno tehnologijo, je v obtožnici zatrjeval, da naj bi družba NDS namenoma dešifrirala njihovo tehnologijo ter jo posredovala hekerjem na zahodni obali ZDA, z namenom njene objave na medmrežju kot piratskega računalniškega programa.³⁷

Po zatrjevanju oškodovane družbe naj bi NDS zaposloval izkušeno in dobro plačano skupino strokovnjakov za dešifriranje kod na pametnih karticah,³⁸ ki ščitijo plačljive televizijske sisteme medijske družbe. Na ta način so omogočali nelegalno izdelavo ponarejenih pametnih kartic ter brezplačno spremljanje televizijskih kanalov, s čimer so oškodovali francosko podjetje za milijone dolarjev dohodka (Crane 2003: 5). Canal Plus ocenjuje, da naj bi bilo samo v Veliki Britaniji v obtoku okoli 100.000 ponarejenih kartic, v Italiji pa naj bi bila ponarejena skoraj polovica vseh tovrstnih kartic.

³⁵ Canal Plus Technologies izdeluje »pametne kartice« za več kot 12,5 milijona televizijskih vmesnikov STB (settop box), vključno za vmesnike družbe ITV Digital.

³⁶ NDS razvija kodirno tehnologijo za preprečevanje zlorabe uporabe plačljivih satelitskih televizijskih kanalov ter izdeluje »pametne kartice« za več kot 27,3 milijona televizijskih vmesnikov STB (settop box) na svetu, vključno z vmesniki družbe Sky Digital.

³⁷ Podatki o tehničnih podrobnostih in kodah pametnih kartic so strogo varovani. Z dešifriranjem kod na pametnih karticah ter objavi le-teh na medmrežju so uslužbenci NDS kršili poslovne skrivnosti, zakone o avtorskih pravicah ter Zakon o gospodarskem vohunstvu.

³⁸ Pametna kartica je plastična kartica z vgrajenim mikroprocesorjem in polnilnikom za shranjevanje podatkov. Pametne kartice v zgoraj opisanem primeru se uporabljajo za dešifriranje plačljivih televizijskih kanalov.

Obtožbe zoper isto korporacijo je podala tudi propadla britanska družba ITV Digital, ena izmed uporabnic pametnih kartic Canal Plus Technologies, ki je zaradi ponarejenih pametnih kartic izgubila okoli 100 milijonov funtov dohodka, kar je posledično privedlo do njenega propada leta 2002.

Zlorabe kartic naj bi potekale v raziskovalnem laboratoriju družbe NDS v Izraelu, med najpogosteje omenjenimi imeni, vpletenimi v zlorabo, pa sta hekerja Christopher Tarnovsky oziroma Mike Smith in Lee Gibling. Tarnovskega, ki je bil v času svojega delovanja za NDS znan kot Mike Smith, je družba NDS zaposlila leta 1997 z namenom uporabe njegovih znanj in sposobnosti za oblikovanje zaščitnega sistema za pametne kartice ter povečanje njihove odpornosti na kibernetične napade. Po navedbah tekmecev NDS naj bi Tarnovsky, ki naj bi bil v preteklosti zaposlen kot programer za kanadskega ponarejevalca pametnih kartic Rona Ereiserja, zlorabil svoje znanje s posredovanjem informacij na spletne strani kibernetičnih hekerjev ter s tem omogočil oblikovanje ponarejenih pametnih kartic (Pay-TV piracy flap intensifies, <http://msnbc.msn.com/id/3078546> (15. september 2006)).

Družba NDS, ki je sicer znana po finančnem podpiranju hekerjev v Veliki Britaniji, je vse obtožbe zanikala. Povratni inženiring konkurenčnih produktov zaradi odkritja tehnologije je sicer v visokotehnoloških industrijah nekaj običajnega, vendar pa je NDS odločno zanikala kakršnokoli posredovanje kod hekerjem ali spletnim stranem. Izvršni direktor Abe Peled je obtožbe označil za nezaslišane in neutemeljene ter da služijo le prikrivanju podrejene tehnologije in slabega delovanja Canala Plus Technologies, kar naj bi bilo po njegovem mnenju tudi dejanski razlog za zlorabe pametnih kartic.

Družba Canal Plus Technologies je po nekaj mesecih tožbo umaknila. V tem času je prišlo do izvensodnega dogovora med večinskima lastnikoma Vivendi Universal in News Corporation o prodaji italijanske plačljive televizijske postaje Telepiu, ki je bila v lasti Vivendi Universal, družbi News Corporation za 900 milijonov dolarjev.

5.7 ERICSSON IN DIPLOMATSKI INCIDENT

V opisanih primerih je napetosti med gospodarskimi akterji povzročala predvsem ostra konkurenca med tekmeči. V naslednjem primeru bom ponazorila možnost eskalacije gospodarskega vohunstva v ogrožanje diplomatskih odnosov.

Švedsko telekomunikacijsko podjetje Ericsson,³⁹ eden vodilnih proizvajalcev mobilnih telefonov na svetu, poleg telekomunikacijskih proizvodov razvija tudi visoko razvite radarske sisteme ter sisteme za vodenje izstrelkov za švedska bojna letala Gripen. Obtožbe o domnevnem gospodarskem vohunstvu so izbruhnile leta 2002, ko so na dan prišle informacije o odtekanju informacij iz podjetja v roke tuje obveščevalne službe. Ne glede na skope informacije, ki so jih posredovale švedske oblasti ter družba Ericsson, je na podlagi dogodkov, ki so incidentu sledili, mogoče sklepati, da so Ericssonovi uslužbenci posredovali tajne informacije ruskim obveščevalnim službam (Crane 2003).

Preiskava je pokazala, da so bili v škandal vpleteni trije Ericssonovi uslužbenci, zaposleni v razvojnem oddelku - Afshin Bavand, Mansour Rokkgireh in Alireza Rafiei Bejarkenari. Vsi trije, sicer švedski državljani, so bili kasneje zaradi kraje dokumentov tudi kazensko ovadeni. Vsebina dokumentov, ki so bili predmet kraje, ni natančno znana, saj jih je švedsko sodišče označilo kot zaupne ter vsem vpletenim v kazenski postopek zapovedalo prepoved razpravljanja o dokumentih. Znano je le, da so dokumenti vsebovali tehnične informacije, povezane z mobilno in fiksno telefonijo ter se niso nanašali na vojaško področje, kar so kasneje potrdili tudi predstavniki Ericssona (Ericsson cites Russia in espionage, http://money.cnn.com/2002/11/08/technology/ericsson_spying.reut 15. september 2006).

³⁹ Ericsson, švedski proizvajalec telekomunikacijske opreme, je leta 1876, kot servis telegrafske opreme, ustanovil Lars Magnus Ericsson. V zgodnjih letih 20. stoletja je družba obvladovala trg ročnih telefonskih stikal, a se je kasneje preusmerila na izdelovanje avtomatske opreme. Kot večina proizvajalcev telekomunikacijske opreme je tudi Ericsson utrpel hude izgube ob »telekomunikacijskem padcu« v zgodnjih letih 21. stoletja. Danes je Ericsson ponudnik infrastrukture za vse večje brezžične tehnologije ter vodilni proizvajalec čipov za mobilne platforme.

Afshin Bavand, ki je bil aretiran 5. novembra, leta 2002 med sestankom z ruskim obveščevalnim agentom v predmestju Stockholma, je bil na švedskem sodišču, zaradi industrijskega vohunstva, obsojen na osem let zaporne kazni.

Njegova sodelavca, Mansour Rokkgireh in Alireza Rafiei Bejarkenari, pa sta bila zaradi sodelovanja pri industrijskem vohunstvu, zbiranja informacij in njihovega posredovanja Bavandu obsojena na tri oziroma leto dni zaporne kazni. Švedske oblasti so izgnale tudi dva ruska diplomata, ki naj bi bila neposredno povezana z gospodarskim vohunstvom v podjetju Ericsson. Podobno je kasneje storila tudi Rusija in, očitno iz povračilnih ukrepov, izgnala dva švedska diplomata.

Čeprav naj bi se, po nekaterih podatkih, gospodarsko vohunstvo v družbi Ericsson odvijalo vsaj pet let, ukradeni dokumenti pa so bili označeni kot zaupni, so bile posledice za družbo, po mnenju njihovega predstavnika za javnost Henryja Stensona, minimalne, saj vpleteni uslužbenci niso zasedali vodilnih položajev.

Ne glede na izjave pa lahko ugotovimo, da se je družba Ericsson vpletla v primer industrijskega vohunstva, ki ni le ogrozil njenega ugleda informacijske varnosti, temveč je pustil tudi posledice v diplomatskih odnosih tako na Švedskem kot tudi drugje po Evropi.

5.8 BOEING COMPANY IN LOCKHEED MARTIN CORPORATION

Korporacija Lockheed Martin Corporation⁴⁰ je julija leta 2003 vložila tožbo zoper konkurenčno podjetje Boeing Company⁴¹ zaradi industrijskega vohunstva med natečajem za pogodbo o raketnem programu pri zračnih silah ZDA.

V obtožnici je bilo navedeno, da naj bi Boeing ukradel več kot 30.000 strani zaupnih tehničnih dokumentov konkurenčni korporaciji Lockheed Martin ter v njih pridobljene zaupne informacije uporabil pri oblikovanju lastne ponudbe o raketnem programu za zračne sile ZDA. Ukradene informacije naj bi pripomogle družbi Boeing pridobitev 19 od 28 predvidenih pogodb za raketne izstrelitve, ki so bili del programa Evolved Expendable Launch Vehicle (EELV) pri zračnih silah ZDA (Johnson 2003).

Nadaljnja preiskava, ki so jo izvedle zračne sile Združenih držav Amerike, je pokazala, da naj bi bili v zlorabo informacij vpleteni trije nekdanji izvršni delavci - Kenneth Branch, William Erskine ter Larry Satchell.

Inženir Kenneth Branch je bil uslužbenec korporacije Lockheed Martin do januarja leta 1997, ko je zapustil korporacijo ter se pridružil družbi Boeing. Kot uslužbenec pri Lockheed Martinu je deloval na programu EELV od leta 1995 ter imel dostop do zaupnih dokumentov, ki so zajemali vse podrobnosti v zvezi s programom.

⁴⁰ Lockheed Martin Corporation je eden izmed vodilnih proizvajalcev vesoljske tehnike in največji pogodbenik za obrambno industrijo na svetu. Korporacija je bila ustanovljena leta 1995 z združitvijo družb Lockheed Corporation in Martin Marietta. Do leta 2005 so kar 95 odstotkov dohodka korporacije nanašale pogodbe z obrambnim ministrstvom ZDA, drugimi ameriškimi vladnimi službami ter tujimi vojaškimi naročniki.

⁴¹ Boeing Company je ameriški proizvajalec letalske in vesoljske tehnologije, ustanovljen leta 1916. Družba Boeing je največji proizvajalec letal ter drugi največji pogodbenik za obrambno industrijo na svetu.

Po trditvah oškodovane družbe naj bi se Branch, še v času svojega službovanja pri korporaciji Lockheed Martin, skrivoma sestal z Erskinom ter drugimi predstavniki Boeingovega programa EELV. V zameno za zaupne informacije naj bi Branch pri družbi Boeing dobil zaposlitev ter višjo plačo. V istem letu, v katerem se je ekipi pridružil Branch, je Boeing oblikoval platformo za satelitski lansirni sistem Delta IV, kateremu je, kot že omenjeno, naslednje leto pripadel levji delež naročil za zračne sile Združenih držav (Fleischauer 2005).

Branch, ki je družbi Boeing posredoval na tisoče dokumentov o finančnih informacijah in tehničnih podrobnostih Lockheed Martinove ponudbe za izdelavo satelitskih lansirnih sistemov, in Erskine, sta bila pred zveznim sodiščem obtožena zarote, kraje poslovnih skrivnosti ter kršitve zveznih zakonov s področja javnih naročil. Že leta 1999 sta bila na podlagi izsledkov notranje preiskave pri družbi Boeing oba odpuščena. Tudi Larry Satchell, Boeingov uradnik, ki je na podlagi analize ukradenih dokumentov zagotovil, da je bila njihova ponudba ugodnejša od konkurentove, je bil kasneje odpuščen, vendar ni bil kazensko ovaden (Johnson 2003).

Posledice za Boeing so bile pričakovane; družbi je bilo odvzetih sedem že pridobljenih pogodb o raketnih izstrelitvah, ki so bile nato dodeljene korporaciji Lockheed Martin, trem Boeingovim enotam, ki so delovale na področju integriranih obrambnih sistemov, pa je bilo prepovedano potegovanje za nove vladne pogodbe, dokler pri zračnih silah ZDA ne ocenijo, da je družba pripravljena na pošteno konkuriranje za nova naročila. Nadalje je družba Boeing odpustila vseh 78.000 uslužbencev, zaposlenih v treh osumljenih enotah, ki so delovale na področju integriranih obrambnih sistemov.

Zaradi vse ostrejšje tekmovalnosti mnoga podjetja pri zagotavljanju svoje konkurenčne prednosti ne izbirajo sredstev in čeprav so meje med zakonitim in nezakonitim izvajanjem gospodarske obveščevalne dejavnosti praviloma dovolj jasno opredeljene, pa so meje med etičnim in neetičnim delovanjem pogosto zabrisane.

Ali so pri zgoraj opisanih primerih akterji prekoračili meje dopustnega pridobivanja informacij, meni Crane (2003), je odvisno od naslednjih kriterijev:

- taktike, ki je bila uporabljena pri pridobivanju podatkov;
- narave informacij;
- namena, s katerim naj bi bile uporabljene.

Taktike, ki jih uporabljajo izvajalci gospodarske obveščevalne dejavnosti, postanejo vprašljive, kadar prekoračijo mejo dopustne, etične in zakonite poslovne prakse. Vprašljive taktike segajo od nezakonitega delovanja, kot so kraje informacij ali vgrajevanje prisluškovalnih naprav, do preiskovanja konkurentovih odpadkov, najemanja zasebnih preiskovalcev ter zavajanja strank in dobaviteljev. Primer Procter & Gamble jasno nakazuje zakonske omejitve pri določanju sprejemljivih praks delovanja. Ne glede na zakonska določila so zgoraj opisane taktike etično sporne, saj kršijo načela poštenega in verodostojnega poslovanja.

Pridobivanje informacij je sporno tudi tedaj, kadar so te informacije označene kot zasebne ali zaupne. Velika večina takšnih informacij je označena kot lastnina in posledično zaščitena z zakoni o lastninskih pravicah. Poseben primer pa predstavljajo digitalne informacije. Primer Canal Plus Technologies jasno nakazuje problematiko pripisovanja lastninskih pravic v primeru neotipljivega premoženja. Kraje občutljivih digitalnih informacij so postale velika grožnja v visokotehnoloških podjetjih, kršenje intelektualne lastnine v primeru digitalnih informacij pa je prisotno v številnih nedavno zabeleženih primerih gospodarske obveščevalne dejavnosti.

Med zadnji kriterij določanja dopustnosti sodi namen, s katerim naj bi bile informacije uporabljene. Pridobivanje informacij prestopi meje dopustnega, kadar so pridobljene informacije usmerjene proti javnemu interesu. Slednje se zgodi, kadar se s pridobljenimi informacijami poskuša nedovoljeno vplivati na konkurenco ali kadar je zaradi odtujenih informacij ogroženo delovanje gospodarstva ali celo nacionalna varnost.

5.9 PRIMERJALNA ANALIZA OPISANIH PRIMEROV

Na podlagi primerjalne analize opisanih primerov bom poskušala ugotoviti nekatere podobnosti in razlike med njimi. Pri primerjavi se bom osredotočila na naslednje dejavnike:

1. motivi za izvajanje gospodarske obveščevalne dejavnosti,
2. način izvajanja,
3. odnos do izvajanja gospodarske obveščevalne dejavnosti in posledice za izvajalce.

Motivi za izvajanje gospodarske obveščevalne dejavnosti

Motivi za izvajanje gospodarske obveščevalne dejavnosti so pri posameznih primerih na prvi pogled enaki – pridobivanje informacij zaradi uspešnega konkuriranja z drugimi podjetji ali državami. Tovrstni motiv lahko zasledimo pri vseh opisanih primerih; še najbolj izrazit je pri primerih Procter & Gamble in Unilever, NDS in Canal Plus Technologies ter pri primeru dveh letalskih korporacij. Zasledimo pa lahko tudi dodaten motiv, to je zaščita nacionalnega gospodarstva. Slednjega lahko opazimo zlasti pri primeru Echelon ter diplomatskem incidentu na Švedskem. Motivi se torej med seboj razlikujejo glede na to, ali gospodarsko obveščevalno dejavnost izvajajo državne obveščevalne službe ali nedržavni obveščevalni subjekti.

Načini izvajanja gospodarske obveščevalne dejavnosti

Načini izvajanja gospodarske obveščevalne dejavnosti se pri posameznih primerih bistveno razlikujejo, saj segajo od relativno preprostih načinov vohunjenja v zgodnjih stoletjih prejšnjega tisočletja do zapletenih načinov nadzorovanja in prisluškovanja v zadnjih desetletjih. V najzgodnejših primerih, torej v primeru kraje informacij o proizvodnji svile ter porcelana in v primeru kraje semen kavčukovca, so metode temeljile izključno na človeških virih in sposobnostih. Tudi pri nekaterih novejših primerih sem zasledila relativno preproste metode pridobivanja informacij; preiskovanje odvrženih dokumentov ter kraje dokumentov s pomočjo notranjih uslužbencev. Pomembna razlika med sredstvi in metodami pridobivanja informacij pri zgodnejših primerih gospodarske obveščevalne dejavnosti ter primeri, ki so se zgodili v zadnjih letih, je uporaba visoke tehnologije, ki je omogočila popolnoma drugačne metode pridobivanja informacij.

Uporaba visoke tehnologije je razvidna pri primeru uporabe sistema Echelon in NDS Technologies. Upravičeno lahko povzamem, da so se metode in sredstva razvijale v skladu z industrijskim in tehnološkim razvojem.

Odnos do izvajanja gospodarske obveščevalne dejavnosti in posledice za izvajalce

Tudi odnos do izvajanja gospodarske obveščevalne dejavnosti se med posameznimi primeri razlikuje, kar lahko pripišem spreminjanju odnosa javnosti in držav do funkcije države v gospodarstvu. V najzgodnejših primerih je bil odnos do izvajanja gospodarske obveščevalne dejavnosti ter celo vohunstva pozitiven, saj so izvajalci delovali v vladarskem interesu. Industrijsko vohunstvo, ki so ga skoraj uradno vzpodbujali industrialci in države, je tako bilo v 19. stoletju pomemben dejavnik tako industrijske revolucije kot tudi politike. Angležu Henryju Wickhamu je bil za krajo semen kavčukovca celo podeljen plemiški naziv. V novejših primerih se pri pridobivanju informacij z gospodarskega področja srečujemo z vrstami nacionalnih in mednarodnih pravnih omejitev in temu primerne so tudi posledice kakršnegakoli spornega pridobivanja informacij. V primeru Echelon nepravilnega delovanja ni bilo mogoče nedvoumno dokazati, zato (uradnih) posledic delovanja ni bilo. V primerih Procter & Gamble in Unilever ter NDS Technologies je bilo z etičnega vidika sporno delovanje sicer jasno, ni pa bilo mogoče nedvoumno dokazati, da je šlo za primere gospodarskega vohunstva. Posledice pridobivanja informacij so bile zato relativno mile; predvideno je bilo le javno opravičilo ter denarno nadomestilo. Nekoliko drugačna je bila situacija v primeru diplomatskega incidenta na Švedskem in v primeru obeh letalskih korporacij. V zadnjih dveh primerih je bilo gospodarsko vohunstvo dokazano in temu ustrezne so bile tudi pravne posledice za izvajalce; za poglobitve akterje je bila predvidena zaporna kazen, kraja dokumentov v družbi Ericsson pa je presegla nacionalne okvire ter celo povzročila diplomatski spor.

6. ZAKLJUČNE UGOTOVITVE IN VERIFIKACIJA HIPOTEZ

V diplomskem delu sem želela opredeliti koncept obveščevalne dejavnosti, prikazati njene temeljne značilnosti in trende ter nekatere najbolj odmevne primere gospodarske obveščevalne dejavnosti tudi analitično predstaviti. Problematike, ki je postala stalnica gospodarskega življenja, sem se poskušala lotiti tudi z vidika obramboslovja ter jo postaviti v okvir nacionalno-varnostne problematike.

V svoji prvi hipotezi sem zapisala, da *so postale obveščevalne službe in njihova dejavnost nujen element zagotavljanja gospodarske varnosti države*. To hipotezo lahko potrdim.

Vloga obveščevalnih služb v gospodarstvu se med državami razlikuje in je odvisna predvsem od družbenega odnosa do poseganja države v gospodarstvo. Zbiranje informacij in podatkov z gospodarskega področja je v zadnjih desetletjih postala ključna prioriteta vlad in obveščevalnih skupnosti vseh sodobnih držav – gospodarska moč namesto vojaške sile je namreč postala pokazatelj moči in statusa nacionalne države. Ena izmed pglavitnih dejavnosti, ki jih izvajajo obveščevalne službe je pridobivanje in analiziranje informacij za podporo državnim voditeljem, da kar najučinkoviteje sprejemajo odločitve in izvajajo dolžnosti, ki jih imajo na gospodarskem področju. Ključno funkcijo imajo obveščevalne službe tudi pri zagotavljanju zaščite pred izvajanjem gospodarske obveščevalne dejavnosti tujih obveščevalnih akterjev. Posledice odtekanja informacij lahko v končni fazi negativno vplivajo na produktivnost in konkurenčnost gospodarstva ter tudi na gospodarsko rast. Obveščevalne službe s svojimi specializiranimi tehnologijami in sredstvi igrajo pomembno vlogo pri zaščiti podjetij pred izgubo informacij ter posledično tudi pri obrambi nacionalnega gospodarstva.

Moja druga hipoteza je predpostavljala, da *so z vidika obveščevalne dejavnosti najbolj zanimive najbolj dobičkonosne gospodarske panoge in tehnologije*. Tudi to hipotezo lahko potrdim.

Merilo za vrednost informacije na gospodarskem področju je velikost prednosti pred tekmeci na trgu, ki jo imetniku informacije le-ta omogoča. Na podlagi tega lahko sklepamo, da so aktivnosti gospodarske obveščevalne dejavnosti usmerjene zlasti na gospodarske panoge in tehnologije, za katere je značilen hiter gospodarski razvoj. Ker je za hitro rastoče panoge in tehnologije značilna tudi velika dobičkonosnost, lahko hipotezo potrdim.

Hipotezo potrjujejo tudi sezname gospodarskih panog in tehnologij, ki so bile v zadnjih letih najpogosteje podvržene kakršnimkoli oblikam gospodarske obveščevalne dejavnosti, na katerih, na najvišjih mestih prevladujejo informacijske tehnologije, farmacevtska ter elektronska tehnologija, za katere je značilen izjemno hiter razvoj in visoka dobičkonosnost.

Tudi zadnjo hipotezo, ki predpostavlja, da so se *načini in metode izvajanja gospodarske obveščevalne dejavnosti z razvojem tehnologije bistveno spremenile*, lahko potrdim.

Razvoj informacijske tehnologije je omogočil enostavnejši dostop do informacij ter poenostavil izvajanje gospodarske obveščevalne dejavnosti. Enostavna dostopnost ter ogromne količine informacij so vplivale na oblikovanje posebnih oddelkov in služb, ki so se ukvarjali z zbiranjem in preučevanjem dokumentacij in podatkov ter z iskanjem pomembnih informacij. Razvile so se nove discipline zbiranja informacij, ki temeljijo na tehničnih sredstvih, ki pri svojem delovanju uporabljajo različne signale in valovanja. Pridobivanje informacij tako ne temelji več le na človeškem faktorju, ampak vse bolj tudi na sodobnih, izpopolnjenih tehnoloških sredstvih. Potrditev hipoteze je razvidna tudi iz analize nekaterih najbolj odmevnih primerov gospodarske obveščevalne dejavnosti. Načini in metode izvajanja se namreč pri posameznih primerih bistveno razlikujejo in segajo od relativno preprostih načinov vohunjenja v zgodnjih stoletjih prejšnjega tisočletja do zapletenih načinov nadzorovanja in prisluškovanja v zadnjih desetletjih.

Pri tem je pomembno podati dodaten razmislek. Čeprav so nove, kompleksnejše metode in sredstva sicer spremenili in predvsem olajšali pridobivanje informacij, so po drugi strani tudi otežili njihovo zaščito. Nekatera sredstva pridobivanja informacij so celo tako izpopolnjena, da zaščita informacij s strani podjetij praktično ni več mogoča. To velja zlasti za sredstva delovanja, ki jih pri pridobivanju informacij uporabljajo državne obveščevalne službe. Odličen primer takšne situacije ponazarja zloraba satelitskega sistema Echelon.

Kakšen bo razvoj gospodarske obveščevalne dejavnosti v prihodnje, ostaja odprto vprašanje. Upravičeno lahko domnevam, da se bodo potrebe po informacijah še povečale, podjetja pa bodo pri opredeljevanju trendov in prihodnjega razvoja prav tako povečala svojo odvisnost od gospodarske obveščevalne dejavnosti. Prav tako lahko predvidevam povečanje števila zasebnih subjektov, ki se ukvarjajo z zbiranjem informacij z gospodarskega področja, ter nadaljnjo privatizacijo gospodarske obveščevalne dejavnosti.

Skladno s potrebami po informacijah se bodo z nadaljnjim razvojem tehnologije razvijala tudi nova sredstva, še zlasti pa metode njihovega pridobivanja, ki bodo postajale čedalje drznejše in kompleksnejše. Vse to bo vplivalo na povečanje razkola med gospodarsko uspešnejšimi korporacijami ter njihovimi šibkejšimi konkurenti, kar lahko posledično privede tudi do večanja razlik med gospodarsko razvitejšimi in gospodarsko manj razvitimi državami.

Zaščita nacionalnega gospodarstva bo torej tudi v prihodnje ena izmed temeljnih nalog oblikovalcev politik, ki bodo morali svoja prizadevanja uskladiti tudi na mednarodnem področju.

7. LITERATURA

1. Agrell, Wilhelm (1992): Global watch – world events and business intelligence. V Jon Sigurdson, Yael Tagerud (ur.) *The intelligent corporation - the privatisation of intelligence*, 99-107. Los Angeles: Taylor Graham Publishing.
2. Armstrong, Colin (2002): *Business intelligence gathering*. Dostopno na http://www.cbs.curtin.edu.au/files/cbsstaffpublications/Business_intelligence_gathering.doc (1. avgust 2006).
3. Barring, Ludwig (1970): *Vohuni in obveščevalci od antike do danes*. Maribor: Založba Obzorja.
4. Baumard, Philippe (1996): *From infowar to knowledge warfare: Preparing for the paradigm shift*. Dostopno na http://www.ege.fr/download/21.From_Infowar_to_knowledge_warfare.pdf (15. julij 2006).
5. Bergier, Jacques (1974): *Vohunstvo v industriji in znanosti*. Ljubljana: Založba Mladinska knjiga.
6. Boatright, John Raymond (2003): *Ethics and the conduct of business*. New Jersey: Prentice Hall, cop.
7. *Boeing's unethical practices*. Dostopno na <http://icmr.icfai.org/casestudies/catalogue/Business%20Ethics/BECEG037.htm> (15. september 2006).
8. Brander, James A (1997): *The economics of economic intelligence*. Dostopno na <http://pacific.commerce.ubc.ca/brander/papers/Economics%20of%20Economic%20Intelligence%201997.pdf> (13. junij 2006).
9. Campbell, Duncan (1999): »Interception capabilities 2000«. V *Development of surveillance technology and risk of abuse of economic information*. Dostopno na <http://www.fas.org/irp/program/process/docs/98-14-01-2en.pdf> (20. september 2006).

10. Canadian security intelligence services (1999): *Economic espionage: Conducting business in the international marketplace*, junij 1999. Dostopno na http://www.csis-scrs.gc.ca/en/newsroom/aware/aware2.asp?print_view=1 (13. junij 2006).
11. Cassy, John (2002): *Top Murdoch lawyer to fight hacking claim*. Dostopno na <http://www.guardian.co.uk/internetnews/story/0,7369,669338,00.html> (15. september 2006).
12. Christensen, Clayton M., Anthony, Scott D. Roth, Erik A. (2005): *Korak pred prihodnostjo*. Ljubljana: GV Založba.
13. *Competitive Intelligence Institute*. Dostopno na <http://www.scip.org> (13. junij 2006).
14. *Competitive Intelligence Servisec Inc.* Dostopno na <http://www.compintel.net> (10. december 2006).
15. *Corporate and industrial espionage and their affects on american competitiveness*. Dostopno na http://www.fas.org/irp/congress/2000_hr/hr_091300.html (15. junij 2006).
16. Crane, Andrew (2003): *In the company of spies: the ethics of industrial espionage*. Nottingham: Nottingham university.
17. Čepin, Sašo (2004): *Obveščevalna dejavnost na ekonomsko–industrijskem področju*. Diplomsko delo. Ljubljana: Fakulteta za varnostne vede.
18. Downham, Max C. (1992): Global business intelligence. V Jon Sigurdson, Yael Tagerud (ur.) *The intelligent corporation - the privatisation of intelligence*, 107-115. Los Angeles: Taylor Graham Publishing.
19. Dvoršak, Anton (2003): Zbiranje relevantnih podatkov o proizvodnji, konkurenci in poslovanju. V Pagon, Milan (ur.) *Slovenski dnevi varstvoslovja*. Ljubljana: Visoka policijsko-varnostna šola.
20. *Economic intelligence*. Dostopno na <http://www.saag.org/papers/paper50.html> (14. junij 2006).
21. *Economic intelligence – a guide for beginners and practitioners*. Dostopno na <http://www.madrimasd.org/vt/Communities/vt/Documentos/CETISME-ETI-guide.pdf> (24. september 2006).
22. *Economist intelligence unit*. Dostopno na <http://www.eiu.com> (8. december 2006).

23. *Ericsson cites Russia in espionage*. Dostopno na http://money.cnn.com/2002/11/08/technology/ericsson_spying.reut (15. september 2006).
24. European parliament (2001): *European Commission Final Report on Echelon*, 7. september. Dostopno na <http://cr.yip.to/export/2001/09.07-europe.html> (29. marec 2006).
25. Evans, Joseph (1997): *US business competitiveness and the intelligence community*. Dostopno na http://web.nps.navy.mil/~relooney/4041_s11.pdf (14. junij 2006).
26. Farrell, Adrian (2002): *Competitive intelligence basics*. Dostopno na <http://www.worksys.com/ci101.htm> (14. junij 2006).
27. Fleischauer, Eric (2005): *Anatomy of corporate espionage scandal*. Dostopno na <http://www.decaturdaily.com/decaturdaily/news/050123/anatomy.shtml> (15. september 2006).
28. Forsberg, Birgitta (2005): *The spies in the next cube: Silicon Valley a magnet for trade secret theft -- and it's often an inside job*. Dostopno na <http://www.sfgate.com/cgi-bin/article.cgi?f=/c/a/2005/04/25/BUGGLCDPUJ1.DTL> (14. junij 2006).
29. Fort, Randal M (1993): *Economic espionage: problems and prospect*. Dostopno na http://web.nps.navy.mil/~relooney/4141_58.htm (15. julij 2006).
30. Fuld, Leonard M (1995): *The new competitor intelligence: Complete resource for finding, analyzing and using information about your competitors*. New York: John Wiley and sons.
31. *Fuld and company – the global leade in competitive intelligence*. Dostopno na <http://www.fuld.com> (10. december 2006).
32. Geneva centre for the democratic control (2003): *Intelligence practice and democratic oversight – a practitioner's overview of armed forces*, Occasional paper no.3, julij 2003. Dostopno na www.dcaf.ch/_docs/op03_intelligence-practice.pdf (15. julij 2006).
33. Gregory, Sean (1997): *Economic intelligence in the post-cold war era: Issues for reform*. Dostopno na <http://www.fas.org/irp/eprint/snyder/economic.htm> (13. junij 2006).
34. Gričar, Vitja (2006): *Državna ekonomska obveščevalna dejavnost*. Diplomaska naloga. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

35. Grizold, Anton (1996): Posameznikova varnost in obveščevalne službe. *Zbornik strokovno-znanstvenih razprav*, 108 – 115. Ljubljana: Ministrstvo za notranje zadeve, Visoka policijsko-varnostna šola.
36. Hamilton, Didrik (1992): The intelligence imperatives for managers. V Jon Sigurdson, Yael Tagerud (ur.) *The intelligent corporation- the privatisation of intelligence*, 59-71. Los Angeles: Taylor Graham Publishing.
37. Hancock, Garth (1995): *US Economic Intelligence Policy and Global Competition*. Dostopno na <http://www.freerepublic.com/focus/fr/968794/posts>. (15. julij 2006).
38. Herman, Michael (1996): *Intelligence services in the information age: theory and practice*. London: Portland.
39. *History of natural rubber*. Dostopno na <http://www.irrdb.com/IRRDB/NaturalRubber/History/History1.htm> (15. september 2006).
40. *Intelligence gathering and democracies: The Issue of Economic and Industrial Espionage*. Dostopno na <http://www.fas.org/irp/news/2000/03/wool0300.htm> (15. julij 2006).
41. Jaklič Andreja, Bavec Cene, Bučar Maja in Stare Metka (2005): Izkušnje in problemi podjetij pri uvajanju informacijsko-komunikacijskih tehnologij. V Stare Metka, Bučar Maja Učinki (ur.) *Učinki informacijsko-komunikacijskih tehnologij*, 135-151. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
42. Johnson, Arik (2003): *Competitive intelligence - Boeing Mea Culpa, Lockheed Martin Victory & Billion-Dollar Consequences for Espionage*. Dostopno na <http://www.aurorawdc.com/ci/000002.html> (15. september 2006).
43. Kabay, Mich E (2005): *Industrial espionage*. Dostopno na http://www2.norwich.edu/mkabay/overviews/industrial_espionage.htm#_ftn1 (1. avgust 2006).
44. *Kazenski zakonik* (2000) Ljubljana: Uradni list Republike Slovenije.
45. Kop, Ivo (1991): *Varovanje in zaščita poslovnih skrivnosti*. Ljubljana: Gospodarski vestnik.
46. Mason, Derek J., Gerald J. Mossinghoff in David A. Oblon, (1999): *The economic espionage act: federal protection for corporate trade secrets*. Dostopno na <http://www.oblon.com/media/index.php?id=56> (1. avgust 2006).

47. *Methods used in economic espionage*. Dostopno na <http://www.csis.gc.ca/en/priorities/espionage/methods.asp> (13. junij 2006).
48. Moule, Glen (1996): *A study of security countermeasures to reduce economic espionage in the united states from 1975 to 1996*. Dostopno na www.spybusters.com/pdf/Economic_Espionage.pdf (15. julij 2006).
49. Müller-Wille, Björn (2004): *For our eyes only? Shaping an intelligence community within EU*. Occasional paper No. 50. Paris. Institute for security studies, Dostopno na <http://www.iss-eu.org/occasion/occ50.pdf> (9. november 2006).
50. Office of the National Counterintelligence Executive (2003): *Annual Report to Congress on Foreign Economic Collection and Industrial Espionage - 2002*, februar, 2003. Dostopno na www.fas.org/irp/ops/ci/docs/2002.pdf (15. julij 2006).
51. Office of the National Counterintelligence Executive (2004): *Annual Report to Congress on Foreign Economic Collection and Industrial Espionage - 2003*, februar, 2004. Dostopno na http://www.ncix.gov/publications/reports_speeches/reports/fecie_all/fecie_2003/fecie_2003.pdf (15. julij 2006).
52. Office of the National Counterintelligence Executive (2005): *Annual Report to Congress on Foreign Economic Collection and Industrial Espionage - 2004*, april 2005. Dostopno na www.fas.org/irp/ops/ci/docs/2004.pdf (15. julij 2006).
53. *Pay-TV piracy flap intensifies*. Dostopno na <http://msnbc.msn.com/id/3078546> (15. september 2006).
54. *Pioneers of industrial espionage*. Dostopno na <http://www.nbh.hu/english/bmenu94.htm> (13. junij 2006).
55. Porteous, Samuel (1995): *Economic and commercial interests and intelligence services*. Dostopno na http://www.csis-scsrs.gc.ca/en/publications/commentary/com59.asp?print_view=1 (13. junij 2006).
56. Potter, Evan H (1998): *Economic Intelligence and national security*. Ottawa: Carleton university press.
57. *Pravo* (2003) Ljubljana: Cankarjeva založba.
58. Progar, Tanja (2001): *Farmaceutvska industrija*. Dostopno na <http://epf-se.unimb.si/sekt/progar/povzetek.htm> (1. avgust 2006).

59. Purg, Adam (1994): *Obveščevalne službe, politični sistemi in državna suverenost*. Doktorska disertacija. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
60. Purg, Adam (1995): *Obveščevalne službe: povezave med obveščevalnimi službami, političnimi sistemi in državno suverenostjo v luči iskanja modela sodobnega obveščevalnega sistema Republike Slovenije*. Ljubljana: ČZP Enotnost.
61. Purg, Adam (2002): *Primerjalni obveščevalni sistemi*. Ljubljana: Visoka policijsko-varnostna šola.
62. Rupnik Stankič, Maja (2005): *Poslovna skrivnost v podjetniški praksi*. Diplomsko delo. Ljubljana: Ekonomska fakulteta.
63. Quinn, John F (1994): *Commercial intelligence gathering*. Dostopno na <http://nsi.org/library/intel/japanesp.html> (14. junij 2006).
64. *Spy scandal ripples at Sweden's Ericsson*. Dostopno na <http://edition.cnn.com/2002/TECH/biztech/11/08/ericsson.spy.reut/> (15. september 2006).
65. Šaponja, Vladimir (1999): *Taktika dela obveščevalno-varnostnih služb*. Ljubljana: Ministrstvo za notranje zadeve, Visoka policijsko-varnostna šola.
66. *The history of silk*. Dostopno na <http://www.silk.org.uk/history.htm> (15. september 2006).
67. *The information warfare site*. Dostopno na <http://ww.iwar.org.uk> (15. julij 2006).
68. *The porcelan trade*. Dostopno na <http://www.bell.lib.umn.edu/Products/porc.html> (15. september 2006).
69. Vrenko, Ines (1999): *Ekonomska in konkurenčna obveščevalna dejavnost*. Diplomska naloga. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
70. Žvan, Andraž (2003): Varovanje poslovnih skrivnosti – omejitve načela javnosti v postopkih oddaje javnih naročil. *Pravna praksa* 22 (27/28), 10-13.
71. Winkler, Ira (2005): *Spies among us: how to stop the spies, terrorists, hackers, and criminals you don't even know you encounter every day*. Indianapolis: Wiley cop.
72. Wright, Jeffrey W (1992): *Intelligence and economic security*. Dostopno na http://web.nps.navy.mil/~relooney/4041_s12.pdf (15. julij 2006).

